

Dostopnost arheološke kulturne dediščine za osebe z gibalno, senzorno, mentalno ali intelektualno oviranostjo – Poskus zasnove dostopnega ekomuzeja na primeru paleolitskega najdišča Potočka zijalka

Accessibility of archaeological cultural heritage for persons with physical, sensory, mental or intellectual disabilities – Proposed design of an accessible eco-museum of the Potočka zijalka Palaeolithic site

© Nataša Rebernik

OZARA storitveno in invalidsko podjetje, d. o. o., natasa2.rebernik@gmail.com

Izvleček: Sodobne družbe 21. stoletja oblikujemo vizijo enakih možnosti in si prizadevamo k dostopnosti, inkluziji in univerzalnemu oblikovanju. S tovrstnim pristopom vključujemo v družbo vse ciljne skupine, tudi tiste s fizično, senzorno ali kognitivno oviranostjo. V tem kontekstu imata vključevanje in zagotavljanje dostopnosti širši javnosti ključno vlogo tudi na področju varovanja kulturne dediščine. Ta ne more in ne sme biti sama sebi namen! Na tem mestu nastopi nova muzeologija, ki je usmerjena v javnost in okolje ter zagovarja odprt muzej brez fizičnih in simbolnih zidov. V praksi jo udejanja ekomuzej. Predlog ekomuzeja na primeru Potočka zijalka odgovarja sodobnim muzeološkim usmeritvam in načelom vključujoče družbe ter tako z vsebinsko in tehnično prilagojeno postavitvijo odpira vrata tudi vrata tudi najbolj ranljivim, hkrati pa opozarja na to, da preteklost pripada vsem in namen arheologije ni le znanost za namene znanosti.

Ključne besede: Potočka zijalka, paleolitik, kulturna dediščina, ekomuzej, dostopnost, invalidi, invalidnost

Abstract: The modern society of the 21st century promotes a vision of equal opportunities and strives for accessibility, inclusion and universal design. We seek to integrate into society all target groups, including those with physical, sensory or cognitive disabilities. Within this context, both social inclusion and ensuring accessibility for the general public play a key role in cultural heritage management. The latter cannot and must not be an end in itself. This is where the 'new museology' enters, oriented towards the public and the environment, and advocating open museums without physical and symbolic boundaries. The concepts of the new museology can be implemented within an eco-museum. The proposed eco-museum at the Palaeolithic site of Potočka zijalka corresponds with modern museological concepts and the principle of an inclusive society. With a substantively and technically adapted setting, it could open its doors even to the most vulnerable and pave the way towards an awareness that history belongs to everyone and that the ultimate goal of archaeology is not 'science for science's sake'.

Keywords: Potočka zijalka, Palaeolithic, cultural heritage, eco-museum, accessibility, disabled persons, disability

Uvod

Vid, sluh, sposobnost gibanja in mišljenja so imeli pomembno vlogo v preživetju paleolitskega lovca. Danes sodobnemu človeku omogočajo enakovredno vključevanje in polno doživljanje sveta ter tehnoloških prednosti, ki jih ponuja sodobna družba. Z namenom približati arheološko dediščino širši javnosti predstavljam prispevek, ki osvetljuje nekoliko drugačno temo.¹

Delo se loteva problematike dostopnosti kulturne dediščine, natančneje arheološke kulturne dediščine, ranljivi skupini invalidov oziroma, kot bomo videli, nekoliko širši skupini oseb s posebnimi potrebami, primanjkljaji, oviranostmi oziroma motnjami. Gre za področje, s katerim se je večina arheološke stroke neposredno le redko srečala, predstavlja pa pomemben segment v uresničevanju na-

mena arheologije, tj. predstavitve čim širši javnosti. Arheologija k sreči vse bolj izgublja značaj „stroke zaradi stroke same“ ter pridobiva na razumevanju svojega „višjega“ poslanstva in se povezuje z drugimi vedami (heritologija, muzeologija, pedagogika ipd.), ki ji pomagajo odpirati se javnosti in iskati različne oblike interakcije z ljudmi, da bi se zaokrožil namen ohranjanja arheološke dediščine, ljudje pa začutili njen pomen ter se poistovetili s svojimi koreninami in okoljem, v katerem bivajo.

V prispevku bom spregovorila o specifičnih potrebah oseb z različnimi primanjkljaji oz. oviranostmi ter se dotaknila skrbi za sočloveka nekoč in danes, kar pa predstavlja zgolj uvod v izjemno obsežno tematiko interdisciplinarne narave.

Nadalje bom s pomočjo arheologije za javnost, heritoloških in muzeoloških pristopov, načel ustvarjanja enakih možnosti ter s pomočjo pregleda specifik ciljne skupine, terminologije oviranosti in dostopnosti, predstavila niz

¹ Vsebine povzeman po avtorskem diplomskem delu z naslovom Potočka zijalka – Pomen vida, sluha, giba in misli za človeka nekoč in danes ter poskus zasnove dostopnega ekomuzeja (Rebernik 2013).

rešitev za vsebinsko, arhitekturno, komunikacijsko in informacijsko dostopnost arheološke kulturne dediščine za izbrano ciljno skupino. Končni rezultat bo poskus zasnove dostopnega ekomuzeja na primeru najdišča Potočka zijalka, tj. muzeja, za katerega skrbi lokalna skupnost v izvornem okolju, dopolnjuje pa ga celovito dostopna muzejska postavitev oziroma razstava, s vsebinske in tehnične plati prilagojena tudi osebam s primanjkljaji na področjih mobilnosti, vida in sluha. Razstavo sem poimenovala *Potočka zijalka, brlog jamskega medveda in postojanka paleolitskega lovca*. Njeno primarno sporočilo bi bilo: »Preteklost pripada vsem!«. Kot celota ponudi vrsto predlogov za ustvarjanje inkluzivne arheološke, heritološke in muzejske izkušnje. Inkluzija je namreč ena od temeljnih usmeritev sodobne družbe na vseh nivojih njenega delovanja.

Pomen vida, sluha, giba in misli ter skrb za sočloveka nekoč in danes

Prvi moderni človek je imel ta privilegij, da je lahko uporabljal danosti svoje vse razvitejše anatomije, ki mu je omogočala ne le vid, sluh in gibanje, temveč tudi vse kompleksnejšo uporabo možganov za razmišljanje in kognitivno dojetje sveta. Bil je lovec in nabiralec. Živel je v neposrednem stiku z naravo, ki jo je moral biti sposoben videti, slišati, razumeti, se po njej gibati in jo obvladovati. Potreboval je izjemno vzdržljivo telo s polno delujočimi senzornimi, gibalnimi in kognitivnimi funkcijami. Življenje je namreč zahtevalo prilagajanje na nezavidljive vremenske razmere, mobilnost v raznolikih geografskih okoljih in sposobnost premagovanja razdalj, polno funkcionalnost čutil pri nabiranju hrane, lovu in v obrambi pred plenilci, zmožnost graditi si zaklone, skrbeti za potomce, se braniti pred mrazom ipd.

Živel je v skupnosti, ki je zahtevala določen način sporazumevanja in razvil se je govor. Moral ga je slišati in razumeti. Številni vedenjski vzorci, ki sta jih pogojevala nastanek kulture in življenje v skupnosti, so prav tako zahtevali polno funkcionalnost, pri čemer se je pomen vida, sluha, giba in kognitivnih sposobnosti odrazil do najmanjše podrobnosti. To so bile sposobnosti, ki so bile pogoj za preživetje. Kakršnekoli primanjkljaj ali oviranost sta pomenila, da človek ni mogel enakovredno prispevati k skupnosti. Odvisen je bil od pomoči drugih članov, kar je lahko zmanjšalo njegove možnosti preživetja v težkih razmerah ledene dobe.

Funkcije človekove anatomije in kognitivnega razvoja se do danes v osnovi bistveno niso spremenile. Nastopajo le v različnih naravnih okoljih, in kar je bolj pomembno za nas, v različnih kulturnih kontekstih, med katerimi so nekateri zelo podobni paleolitskim npr. še danes živeče lovsko-nabiralniške skupnosti, drugi pa zelo drugačni npr. v kulturah razvitih držav. Če se funkcija vida, sluha, sposobnosti gibanja in kognitivnega dojetja v času ni bistveno spremenila, se je njihov pomen in vloga precej.

Vid je bil pomemben pri iskanju in črpanju virov hrane tako v obliki lova kot nabiralništva. Večplastno vlogo je odigral v lovskih pohodih. Človek je moral biti sposoben plen videti, vendar ga tudi izslediti z opazovanjem sledi, kot so stopinje, ostanki dlake, iztrebki ipd. Živali je moral tudi opazovati, da je razumel njihovo vedenje. Z večjim zavajanjem z uporabo kože in nanašanjem barve na telo se jim je uspel približati, da bi jih lažje ulovil. Vid in zaznavanje vizualnih impulzov iz okolja naj bi imela ključno vlogo pri kognitivnem razvoju človeka (Bednarik 2013, 4). Če opazujemo prve tedne otrokovega razvoja, so ti toliko intenzivnejši, kolikor več impulzov iz okolja otrok dobiva. Hitreje začne razpoznavati stvari, barve in besede ter hitreje čebeljati prve besede. Slepe otroke je zaradi pomanjkanja vizualnih impulzov potrebno čim več ogovarjati, jih spodbujati z dotiki in tipnimi izzivi (Zupanc 2003).

Sluh je takoj za vidom morda najpomembnejši čut. V času paleolitika je bil izostren sluh še kako potreben za preživetje, predvsem za prepoznavanje živali, da bi lažje ulovili svoj plen ali prepoznali plenilce v bližini ter se ubranili nevarnosti, da bi tudi sami postali plen. Tako so razpoznavali npr. poke vejevja v gozdu, zvoke različnih živali ipd. Sluh je imel pomembno vlogo tudi zato, da bi pri lovu zmogli živali oponašati. Gre za t. i. onomatopoiijo, ki verjetno predstavlja enega izmed najstarejših načinov sporazumevanja (Hoppál 2006, 231). Onomatopoiija je pravzaprav pričetek glasbe, prvi pojav sposobnosti človekovega glasbenega izražanja (Hoppál 2006, 231).

Če je bil v prazgodovini človek z okvaro vida ali sluha bolj ogrožen kot videči in slišči, se pojavlja vprašanje, kako ogrožen (in s tem odvisen) je moral biti človek, ki ga je iz kakršnegakoli razloga doletela gibalna oviranost. Sposobnost uporabe rok, zmožnost hoje, ravnotežje in nadzor nad gibalnimi funkcijami so praktično v vseh življenjskih situacijah morali predstavljati pomemben element za doseganje neodvisnosti in prispevanje k sku-

pnosti, torej tudi pri lovu, nabiralništvu, „gradnji“ bivališč, izdelavi orodja, skrbi za potomce, umetnosti ipd. V umetnosti in z njo povezanih duhovnih praksah so se gibalne funkcije izrazile skozi ples, uporaba rok pa je bila pomembna za risanje, oblikovanje in igranje na glasbila. Posebej zahtevna in nevarna je bila vloga moških, ki so se podajali na lov, pri čemer je bilo polno funkcionalno, močno in vzdržljivo telo zelo pomembno. Um sam ob pomoči čutov kot sta vid in sluh brez takšnega telesa in sposobnosti gibanja ne bi zmožl ohraniti človeka pri življenju. Pomemben del odrasčanja je predstavljal iniciacijski obred (Hoppál 2006, 230), ki je mlade postavil pred trdno preizkušnjo, da bi zmogli tudi v realnih situacijah izkazati največjo mero moči in vzdržljivosti lastnega telesa in uma.

Človek je za preživetje moral razviti tudi višji nivo celega spektra sposobnosti, ne le vida, s katerim zaznavamo barve, oblike, razdaljo in gibanje, ter sluha, s katerim zaznavamo zvoke, temveč je moral za preživetje ledenodobni lovec te senzorne in druge signale iz okolja razumeti, prepoznati njihov pomen ter na njihovi osnovi tudi sklepati, načrtovati in se pravilno odzvati. Iz spreminjajočega se okolja se je moral biti sposoben tudi učiti. Kljub temu, da sta narava in izvor človeške inteligence doživela že nemalo interpretacij, je glede na uveljavljene ugotovitve inteligenca vrsta prilagoditve na naravno selekcijo in edina prilagoditev, ki je človeku omogočila, da je nadvladal svetu (Splet 1). Gre za sposobnost razumevanja, načrtovanja, reševanja težav, abstraktnega mišljenja, tvorbe ter razumevanja idej in jezika, zmožnosti učenja ipd. Pri modernem človeku so se te sposobnosti pričele vse bolj izražati. Dosegel je namreč višjo stopnjo kognitivnega razvoja, torej razumevanja sebe, drugih in okolja.

Za razumevanje pomena oviranosti (oziroma zmožnosti) posameznika za preživetje in kvaliteto bivanja, naredimo še kratek vpogled v odnos človeka do poškodovanih, bolnih ali drugače oviranih. Skrb za sočloveka je nekaj, kar obstaja že dolgo, vendar se je morala razvijati postopoma. Na tem mestu se pojavljajo številna vprašanja, med drugimi, kdaj natanko se pojavi ta čut ter ali gre za fenomen, ki ga pogojujejo genetika, (naravno) okolje ali kultura? Čeprav se zdi, da je v največji meri pogojen s kognitivnim razvojem, razvojem višjih potreb in skupnostne kulture, vpliva naravnega okolja nikakor ne moremo izključiti. Prav okolje (klimatske razmere, geografske danosti, favna in flora kot vir preživetja ipd.) je namreč tisto, ki je

človeka postavljalo pred preizkušnjo preživetja, mu ves čas pogojevalo, v katero smer bo šla njegova evolucija, ter spodbudilo kognitivne procese (Wells 2004). Na tem mestu se zdi Bednarikov model kognitivnega razvoja na podlagi iskanja dražljajev v okolju zelo uporaben. Če se zaradi odzivov človeka na dražljaje iz okolja fizični svet postopoma preoblikuje, si lahko predstavljamo, da več sprememb pomeni več dražljajev in še več odzivov, s tem pa še kompleksnejše miselne procese in intenzivnejši razvoj človeka. V zadnjih stoletjih naj bi prav zaradi omenjene intenzitete dražljajev in konstantnega preoblikovanja sveta prišlo do pospeška v produkciji novih konceptualnih in vedenjskih inovacij ter do oblikovanja izrazite kulturne dinamike (Bednarik 2013, 2). Prav ta eksponentna rast nas je naredila drugačne – anatomsko povsem primerljive s kromanjoncem izpred 30.000 leti, pa vendar tako zelo drugačne.

Današnji čas je z razvojem kompleksnosti kulture izoblikoval tudi kompleksnejšo skrb za sočloveka. Koliko pristne koristi nam le-ta prinaša, je sicer drugo vprašanje, pa vendar je v razvitih družbah skrb za sočloveka dosegla stopnjo, ko posameznikovo preživetje zaradi oviranosti ne more in ne sme biti postavljeno pod vprašaj. Oblikovali so se socialni, zdravstveni, invalidski in drugi sistemi, v katerih ima skrb za obolele, poškodovane ali kakorkoli drugače ovirane celo primarno vlogo. Oblikujejo se strategije, akcijski načrti in nizi ukrepov, da bi se prav vsem ljudem poskušalo zagotoviti polno, enakovredno in kvalitetno življenje. Države ustavno in zakonsko urejajo položaj teh oseb tudi na številnih drugih področjih, kot so kultura, šport, zaposlovanje ipd. Vse to z namenom, da bi tudi posamezniki z oviranostmi lahko enakovredno prispevali k skupnosti in se vanjo aktivno vključevali.

Manj sistemsko se ta skrb odraža v državah v razvoju, kjer se oblasti še zmeraj ukvarjajo z osnovnimi, eksistencialnimi principi delovanja družbe, vendar pa preživetje zaradi oviranosti naj ne bi bilo vprašljivo. Drugače je pri plemenskih skupnostih nekaterih predelih Afrike, Azije, Avstralije, Amerike, ki še danes živijo zelo prvobitno življenje. Skrb za posameznika je v teh skupnostih večinoma reducirana na skrb za preživetje, kot je to veljalo za ledenodobne lovce in nabiralce, čeprav je v obeh primerih seveda zelo verjetno, da niso zgolj poskrbeli za preživetje sočloveka, temveč so mu poskušali dodeliti tudi novo vlogo v skupnosti, če svoje stare, npr. kot lovec, ni mogel več opravljati (Štefančič 2002, 48).

Sodobna družba 21. stoletja je po drugi strani oblikovala vizijo enakih možnosti in inkluzivnega pristopa k vključevanju depriviligiranih oseb v vse sfere in nivoje družbe, tj. od socialnega varstva, zaposlovanja, vzgoje in izobraževanja, preko kulture in športa vse do odločanja in političnega vključevanja. Zаметke skrbi za sočloveka smo do danes pripeljali do tako visoke ravni, da smo moralno, etično in pravno dolžni pisati, govoriti ter udeležati tudi invalidom dostopne kulturne dobrine, kar je predmet nadaljnje razprave. Primanjkljaji v vidu, sluhu, gibanju in kognitivnih sposobnostih danes ne smejo vplivati niti na kvaliteto življenja posameznika, kaj šele na njegov obstoj in preživetje. Skozi desetletja je sodobna družba prav zato oblikovala mednarodne in nacionalne (ustavne in zakonodajne) sisteme za zagotavljanje enakih možnosti invalidov, pa vendar je vprašanje, kako se to dejansko uresničuje v življenju posameznikov.

Ustavni, zakonodajni in strateški okvirji zagotavljanja enakih možnosti

V nadaljevanju podajam pregled nekaj ključnih mednarodnih in nacionalnih dokumentov, ki določajo smernice načela enakih možnosti za vse, s poudarkom na invalidih in dostopnosti do kulturnih dobrin, natančneje kulturne dediščine.²

Leta 1975 je bila pod okriljem Organizacije Združenih narodov (OZN) sprejeta Deklaracija o pravicah invalidov (Deklaracija 1975), in sicer kot prvi dokument, ki opredeljuje pravice invalidov in utira pot sodobnim smernicam za izenačevanje položaja invalidov v družbi.

Nadalje je leta 1993 Generalna skupščina Združenih narodov sprejela t. i. Standardna pravila OZN za izenačevanje možnosti invalidov (Splet 2), ki so vodilo državam v smislu zagotavljanja pogojev in pravic za izboljšanje načina in kakovosti življenja. Kot usmeritev veljajo tudi za Republiko Slovenijo. »Invalidi kot državljani naše države Slovenije bi morali imeti enake pravice in obveznosti kot ostali državljani, pri tem pa moramo upoštevati njihove posebne potrebe, stališča, jim zagotavljati enakoopravno obravnavanje oziroma spoštovati načela nediskriminiranosti pri uresničevanju človekovih pravic.« (Splet

2). Izmed dvaindvajsetih pravil naj izpostavim predvsem dve:

- Pravilo 5 (Dostopnost), ki »velja kot vesplošno pomembno pravilo za izenačitev možnosti na vseh področjih družbenega delovanja in zajema arhitekturne in komunikacijske ovire. Z arhitekturnimi ovirami se srečujejo predvsem telesni invalidi, ko ne morejo z vozički v trgovino, kino, k zdravniku ipd. S komunikacijskimi ovirami pa se srečujejo slepi in gluhi, ki potrebujejo posebne oblike in načine sporočanja in obveščanja. Naloga države po tem pravilu je, da prizna in spoštuje pomembnost dostopnosti za vse vrste invalidov ter s posebnimi zakoni in ukrepi zagotovi dostop do fizičnega okolja, informacij in komuniciranja.«;

- Pravilo 10 (Kultura), ki pravi, da imajo invalidi »številna umetniška nagnjenja in sposobnosti, s katerimi bogatijo sebe in celotno skupnost. Država je dolžna invalidom zagotavljati možnosti, da se udeležujejo na področju kulture kot ustvarjalci in kot uporabniki kulturnih dobrin.«

Eden sodobnejših in izjemno pomembnih mednarodnih dokumentov je nedvomno tudi Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov (Splet 3; Tabaj 2007, 19), katere glavni namen je spodbujati, varovati ter invalidom zagotavljati polno in enakopravno uživanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin brez vsakršne diskriminacije zaradi invalidnosti ter spodbujati spoštovanje njihovega prirojenga dostojanstva. Ker gre za enega temeljnih dokumentov, ki izpostavlja celo vrsto vidikov enakovrednega vključevanja invalidov v družbo, bom dokument predstavila nekoliko podrobneje in osvetlila vse za kontekst naloge pomembne zaveze držav podpisnic.

Splošne obveznosti držav so v Konvenciji opredeljene v 4. členu (Splet 3; Tabaj 2007, 22). Te zavezujejo države članice k vrsti ukrepov na zakonodajni, upravni in operativni ravni, med drugim:

- (f) da bodo izvajale in spodbujale raziskave, razvoj, razpoložljivost in uporabo univerzalno oblikovanih dobrin, storitev, opreme in objektov, ki bodo ustrezali specifičnim potrebam invalidov, ki jih je treba za to, da so uporabni za invalide, čim manj ali čim ceneje prilagajati, in spodbujale univerzalno oblikovanje pri pripravi standardov in smernic;

- (g) da bodo izvajale ali spodbujale raziskave, razvoj in uporabo novih tehnologij, vključno z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami, pripomočkov, naprav,

² Več pri Kresal 2007, 14 in Sendi et al. 2008, 7 (pri slednjem je mogoče najti izjemno obsežen pregled politik in ukrepov Evropske unije in Slovenije na področju dostopnosti grajenega okolja, komunikacij in informacij).

pomožnih tehnologij za mobilnost, primernih za invalide, in dajale prednost tehnologijam po sprejemljivih cenah;

- (h) da bodo invalidom nudile dostopne informacije o pripomočkih, napravah, pomožnih tehnologijah za mobilnost, vključno z novimi tehnologijami, in druge oblike pomoči, podporne storitve in objekte;

- (i) da bodo spodbujale izobraževanje strokovnjakov in osebja, ki dela z invalidi, o pravicah, priznanih v tej konvenciji, da bodo bolje usposobljeni za zagotavljanje pomoči in storitev iz naslova teh pravic.

Nadalje Konvencija opredeljuje sledeče za nas pomembne zaveze (Tabaj 2007, 22, Uršič et al. 2008):

- 8. člen zavezuje države, da vzpostavijo celovit sistem ukrepov na področju obveščanja, osveščanja in izobraževanja vseh ljudi o enakih pravicah ter zmožnostih invalidov;

- 9. člen navaja, da je potrebno, da države pogodbenice invalidom omogočijo neodvisno življenje in polno sodelovanje na vseh področjih življenja in da v ta namen sprejmejo ustrezne ukrepe, s katerimi invalidom zagotovijo, da imajo enako kot drugi dostop do fizičnega okolja, prevoza, informacij in komunikacij, vključno z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami in sistemi in do drugih objektov, naprav ter storitev, ki so namenjene javnosti ali se zanje opravljajo v mestu in na podeželju. Skladno s tem členom je potrebno zagotavljanje informacijske in komunikacijske dostopnosti ter spodbujanje dostopa do ter uporabe novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij in sistemov, nadalje spodbujati uveljavljanje in spremljanje minimalnih standardov za dostopnost objektov, naprav in storitev, bivalno okolje pa je treba prilagoditi tako, da v največji meri upoštevamo potrebe različnih ciljnih skupin prebivalcev, hkrati pa zagotovimo, da različne zahteve ne bi vodile k rešitvi, ki bi uporabo kateri od ciljnih skupin izključevala. V objektih javne rabe člen tako narekuje tudi uporabo oznak v lahko berljivi obliki in/ali brajici ter zagotavljanje vodnikov, bralcev in/ali tolmačev za znakovni jezik;

- 21. člen narekuje enako pravico invalidov do dostopa do informacij, kot jo imajo vsi ostali državljani, ter spodbujanje različnih služb in organizacij za pripravo dostopnih informacij. To pomeni prilagajanje informacij v njim razumljivo obliko pravočasno in brez dodatnih stroškov, bodisi v lahko berljivo obliko, informacije podane v brajici ali znakovnem jeziku;

- 26. člen sicer posega na področje rehabilitacije in rehabilitacije, vendar, kar je za nas pomembno, je to, da na-

rekuje ukrepe, ki bodo invalidom omogočili doseganje in ohranjanje največje mogoče samostojnosti in polne telesne, duševne, socialne in poklicne sposobnosti ter polno vključenost in sodelovanje na vseh življenjskih področjih;

- 30. člen pa poleg pravice do enakovrednega udeleževanja v športnih in drugih prostočasnih dejavnostih posebej izpostavlja pravico do enakovrednega vključevanja v kulturno življenje. Člen narekuje, da morajo biti invalidom dostopne kulturne dobrine na enak način kot vsem ostalim, prav tako jim mora biti omogočen dostop do muzejev, galerij in drugih kulturnih objektov ter različnih kulturnih prireditev. Med drugim državam narekuje spoštovanje kulture gluhih ter spodbujanje ukrepov za aktivno vlogo invalidov v kulturi, npr. kot umetniki ali drugi kulturni delavci.

Na mednarodni ravni obstaja tudi vrsta drugih zavezujočih in nezavezujočih dokumentov na področju urejanja pravic invalidov (deklaracije, listine, smernice, resolucije). Med pomembnejše sodijo dokumenti Sveta Evrope, kot npr. Evropska socialna listina (Splet 3); Malaška deklaracija o invalidih (Splet 4), Priporočilo št. Rec(2006)5 (Splet 5) o Akcijskem načrtu Sveta Evrope za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi (Priporočilo AnSE 2006) etc.) ter dokumenti Evropske skupnosti, kot npr. e.g. Evropski akcijski načrt: Enake možnosti za invalide (EUAn Invalidi 2004–2010) ter Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010–2020 (Splet 6).

Na nacionalni ravni se je Republika Slovenija s sprejetjem Zakona o ratifikaciji Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Zakon konvencija ZN invalidi 2008) zavezala k uresničevanju določil Konvencije (Splet 3), zato je v okviru svojih zmožnosti vzpostavila ustavni, zakonski in strateški okvir, ki ga predstavljam v nadaljevanju.

Ustava Republike Slovenije (Splet 7) je prvi ključni dokument na nacionalni ravni, ki govori o zagotavljanju enakih človekovih pravic in temeljnih svoboščin ne glede na različne osebne okoliščine (mdr. invalidnost) ter prepoveduje diskriminacijo na osnovi invalidnosti (14. člen). Nadalje v 50. členu kot ustavno pravico omenja invalidsko zavarovanje, v 52. členu pa spregovori o pravicah invalidov v kontekstu varstva vseh človekovih pravic in spoštovanja človekovega dostojanstva.

Zakonodajni okvir naše države na področju določanja pravic invalidom odlično opiše slednji stavek: »Pravni sistem v RS in znotraj tega pravna ureditev pravic invalidov je dokaj zahtevna in med seboj prepletena, saj je neposredno urejena s številnimi zakoni, hkrati pa je dopolnjena še (...) z ureditvijo v številnih predpisih. To je posledica dejstva, da invalidi niso homogena skupina, za katere bi bila značilna enotna definicija invalidnosti, temveč različnost večih definicij oziroma pojmov invalidnosti.« (Kalčič 2007, 11). Slovenska zakonodaja namreč glede na namen uporabe pojma invalide deli v več skupin. O terminologiji in raznovrstnosti definicij invalidnosti bomo spregovorili nekoliko kasneje, na mestu pa je dodati vsaj še to, da navedena kompleksnost v slovenski zakonodaji izhaja tudi iz kompleksnosti družbe nasploh. Najti je namreč mogoče cel spekter zakonskih in podzakonskih aktov po področjih, kot so zaposlovanje in delo invalidov, vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, socialno varstvo, pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zdravstveno varstvo in zavarovanje, urejanje okolja in gradnja objektov, dostopnost, olajšave ipd. (več v Kresal et al. 2007; Zakonodaja MDDSZ 2014).

Izmed novejših zakonskih podlag za uresničevanje enakih možnosti za invalide je nesporno pomemben Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (Splet 8) s spremembami in dopolnitvami. Predstavlja izjemno pomemben doprinos z vidika konkretnjšega definiranja nekaterih pravic invalidov, zastavljenih v krovnih nacionalnih in mednarodnih dokumentih. Njegov namen in cilj sta opredeljena v 1. členu, in sicer namen: »preprečevanje in odpravljanje diskriminacije invalidov in invalidov (...), ki temelji na invalidnosti«, cilj pa: »za invalide ustvarjati enake možnosti na vseh področjih življenja.« (Splet 8). Med drugim:

- v 8. členu prepoveduje diskriminacijo zaradi invalidnosti pri dostopnosti do blaga in storitev, namenjenih javnosti. Ukrepi, ki jih narekuje, se nanašajo predvsem na odpravljanje ovir pri dostopnosti do informacijskih, komunikacijskih in drugih storitev, na odstranitev grajenih ovir v objektih, ki ponujajo blago in storitve, namenjene javnosti, na upoštevanje vseh vidikov dostopnosti za invalide ter podporo v slovenskem znakovnem jeziku, brajici in lahko čitljivi in razumljivi obliki;

- v 9. členu prepoveduje diskriminacijo zaradi invalidnosti pri dostopnosti do uporabe objektov v javni rabi³ ter na-

rekuje uporabo ustreznih gradbenih, tehničnih, zvočnih, svetlobnih in drugih ustreznih tehničnih prilagoditev;

- v 15. členu pa izrecno narekuje, da je invalidom potrebno glede na njihovo invalidnost omogočiti dostop do kulturnih dobrin, in sicer do kulturnih dobrin v obliki, ki bo upoštevala posebne potrebe invalidov, do javnih kulturnih prireditev z zagotovitvijo premagovanja komunikacijskih in grajenih ovir ter dostop do kulturne dediščine ali do informacij o njej.

Nadalje je z namenom zagotavljanja dostopnosti kulturne dediščine v okviru muzejev in drugih kulturnih ustanov potrebno spregovoriti še o dostopnosti objektov v javni rabi. Za definicijo objektov v javni rabi se uporablja definicija Zakona o graditvi objektov (Splet 9). Zakon:

- v 1. členu (pomen izrazov) opredeljuje objekt v javni rabi kot objekt, katerega raba je pod enakimi pogoji namenjena vsem in se glede na način rabe deli na javne površine in nestanovanjske stavbe, namenjene javni rabi;

- v 17. členu (zagotavljanje neoviranega gibanja funkcionalno oviranih oseb) določa med drugim:

- da morajo vsi objekti v javni rabi, ki so na novo zgrajeni po določbah tega zakona in objekti v javni rabi, ki se rekonstruirajo po določbah tega zakona, zagotavljati funkcionalno oviranim osebam dostop, vstop in uporabo brez grajenih in komunikacijskih ovir;

- da se dostop, vstop in uporaba objektov brez grajenih in komunikacijskih ovir zagotavlja s projektiranjem in gradnjo;

- v 20. členu (podrobnejši pogoji glede zagotavljanja neoviranega dostopa) določa, da minister, pristojen za prostorske in gradbene zadeve, natančneje opredeli zahteve za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe, ki morajo biti upoštewane pri projektiranju, gradnji in vzdrževanju vseh vrst objektov v javni rabi in pri večstanovanjskih stavbah.

Zahteve so opredeljene v podzakonskem aktu Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavb (Splet 10).⁴ V kontekstu obravnavane teme, dostopnosti kulturne dediščine, so pomembni:

in se glede na način rabe deli na javne površine ter nestanovanjske stavbe, namenjene javni rabi.

3 Po 1. členu Zakona o graditvi objektov (Splet 9) je objekt v javni rabi objekt, katerega raba je pod enakimi pogoji namenjena vsem

4 4. člen, ki natančneje opredeljuje vrste stavb (med njimi tudi stavbo za kulturo, muzej ipd.), s čimer oži krovni zakon ZGO-1, se razveljavljavi in velja za vse stavbe v javni rabi.

- 6. člen, ki opredeljuje način zagotavljanja neoviranega dostopa, vstopa in uporabe;
- 8. člen, ki opredeljuje temeljne zahteve pri prostorskem načrtovanju in projektiranju;
- 9–13. člen, ki opredeljuje zahteve v zvezi z dostopi, vhodi, orientacijami, prehodi, s parkirišči ter horizontalnimi in vertikalnimi komunikacijami;
- 16. člen, ki opredeljuje zahteve v zvezi z opremo prostorov, namenjenih poslovanju s strankami;
- 17. člen, ki opredeljuje zahteve v zvezi z dvoranami;
- 19. člen, ki opredeljuje zahteve v zvezi s sanitarnimi prostori.

Izpostaviti je potrebno tudi Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (Splet 11), ki »določa pravico gluhih oseb uporabljati slovenski znakovni jezik (...) in pravico gluhih oseb do informiranja v njim prilagojenih tehnikah ter obseg in način uveljavljanja pravice do tolmača za znakovni jezik pri enakopravnem vključevanju gluhih oseb v življenjsko in delovno okolje ter vse oblike družbenega življenja ob enakih pravicah in pogojih ter z enakimi možnostmi, kot jih imajo osebe brez okvare sluha.«

Preden se dotaknem še nacionalnega strateškega okvirja na področju zagotavljanja enakih možnosti za invalide na eni strani ter skrbi za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine na drugi strani, pa moram opozoriti še na Zakon o varstvu kulturne dediščine (Splet 12) s spremembami in dopolnitvami. V kontekstu obravnavane teme je pomemben predvsem 2. člen zakona, kjer v drugi točki navaja, da javna korist varstva dediščine med drugim obsega: »omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, posebej mladim, starejšim in invalidom (...), predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah (...).«

Predstavljen zakonodajni okvir Republika Slovenija dopolnjuje s strategijo uresničevanja pravic invalidov, ki jo je nazadnje začrtala v Akcijskem programu za invalide 2007–2013 (AP invalidi 2006), katerega namen je »spodbujati, varovati in zagotavljati polnopravno in enakovredno uživanje človekovih pravic invalidov in spodbujati spoštovanje njihovega dostojanstva« (Uršič 2007, 7). Med 12 temeljnimi cilji in 124 ukrepi so za nas pomembni predvsem sledeči:

- Cilj 2: Vsi invalidi imajo pravico, da enakovredno in brez diskriminacije izbirajo, kje in kako bodo živeli in so polno vključeni ter sodelujejo v življenju skupnosti (AP invalidi 2006, 7);

- Cilj 3: Invalidom zagotavljati dostopnost grajenega okolja, prevoza, informacij in komunikacij (AP invalidi 2006, 8);

- Cilj 8: Invalidom zagotavljati vključenost v kulturne dejavnosti in sodelovanje na področju dostopnosti do kulturnih dobrin na enakopravni osnovi – »institut pozitivne diskriminacije«, »institut vključevanja« (AP invalidi 2006, 15).

Za določeno programsko obdobje nastajajo tudi področni programi, med katerimi je za nas pomemben Nacionalni program za kulturo (ReNPK14–17).⁵ Skladno z ZVKD-1 (2008) kot enega temeljnih elementov v okviru varstva kulturne dediščine kot javnega dobra navaja »omogočanje dostopa do dediščine ali informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom« (ZVKD-1 2008) ter nadalje na več mestih govori o popularizaciji kulturne dediščine, digitalizaciji, zagotavljanju dostopa do kulturne dediščine ipd.

Predstavljeni dokumenti so izhodišče za nadaljnjo razpravo, v kateri želim spregovoriti o specifični ciljni populaciji ter drugačnih pristopih, metodah, načinih, rešitvah in orodjih prezentacije kulturne dediščine, ki jih le-ta potrebuje. Gre za populacijo oseb, ki je bila do nedavnega v marsičem zapostavljena in v številnih delih sveta je še zmeraj tako. Vendar pa ima moralno, etično in formalnopravno pravico v vsem svojem pomenu, da se enakovredno vključuje v vse sfere življenja ter uživa vse pravice (in tudi dolžnosti), ki izhajajo iz naslova prebivalca sodobne družbe.

Opredelitev ciljne skupine

Osnovni predlogi terminov

Zagotavljanje dostopnosti kulturne dediščine različnim družbenim skupinam umeščamo v eno izmed osnovnih vodil sodobne družbe, tj. zagotavljanje enakih možnosti za vse. V tem kontekstu lahko za ciljno populacijo uporabimo različno terminologijo:

- „invalidnost“ in „invalid“ (pojma izhajata iz vseh pomembnih nacionalnih dokumentov),
- „osebe s posebnimi potrebami“,

⁵ Osnutek nacionalnega programa za kulturo za novo strateško obdobje se je začel oblikovati leta 2011 ter se od tedaj naprej že več let dopolnjuje. Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017 (ReNPK14–17; Splet 17) je bila končno sprejeta 27. 11. 2013.

- „ranljive osebe“,
- „hendikepirane osebe“ ter
- „osebe z oviranostjo/primanjkljajem/motnjo“.

Podani pojmi imajo različno širino in globino dojetanja ciljne populacije, ki ji je namenjeno zagotavljanje enakih možnosti. Prav tako je pogostnost rabe zelo raznolika glede na področje stroke, obravnavano temo, namen in cilje podane vsebine. Med navedenimi pojmi najdemo tudi nadpomenke in podpomenke (npr. ranljiva skupina je v širšem smislu nadpomenka vsem zgoraj navedenim), medtem ko je sopomenko pravzaprav zelo težko najti. Gre za izjemno heterogene in raznovrstne skupine oseb. Ob pomoči že predstavljenih mednarodnih in nacionalnih dokumentov ter strokovne literature z namenom lažjega razumevanja ciljne skupine in njenih specifik v nadaljevanju podajam pojasnilo k posameznim pojmom.

Invalid, invalidnost

V Konvenciji Združenih narodov o pravicah invalidov (Splet 3) beremo, da je invalidnost »posledica medsebojnega učinkovanja okvar, ki jih ima oseba, ter vedenjskih in okoljskih ovir, ki invalidom preprečujejo polno in učinkovito sodelovanje v družbi« (Tabaj 2007, 21). Konvencija po sociološkem modelu uvaja tudi definicijo invalida, ki pravi: »Invalidi so osebe z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzornimi okvarami, ki v povezavi z različnimi ovirami lahko onemogočajo njihovo polno in učinkovito sodelovanje v družbi.« Če zaupamo stroki, ko pravi, da sta v postopku priprave konvencije »definicija invalida in invalidnosti eno od težjih področij usklajevanja« (Tabaj 2007, 21), razumemo, zakaj v pričujočem prispevku posvečam več kot zgolj odstavek razjasnitvi te terminologije ter podajam pojasnila, ki bodo pomagala razumeti specifik in potrebe obravnavane ciljne skupine. Republika Slovenija definicijo „invalida“ povzema po omenjeni Konvenciji.

Gre za sodobno definicijo, izhajajočo iz sociološkega modela, kjer se jasno izraža odnos posameznik – okolje, invalidnost se ne nanaša izključno na posameznika in njegovega primanjkljaja, temveč prvenstveno na okolje in njegove neprilagojenosti. S tem se odgovornost prestavi na državo, družbo oziroma okolje, da z različnimi ukrepi svojim državljanom omogoči enak položaj v družbi.

Kot pravi stroka: »Gre za heterogeno skupino, za katero so torej značilne različne „invalidnosti“, tako da njihova

invalidnost lahko pomeni telesno prizadetost, prizadetost čutil, umske ali psihične prizadetosti, težave z duševnim zdravjem ... Tako tudi slovenska zakonodaja loči več vrst invalidov, kar pomeni tudi različno pravno ureditev in različnost pravic za posamezno vrsto invalidov.« (Kalčič 2007, 11). Pojem invalidnosti natančneje opredeljuje slovenska nacionalna zakonodaja, in sicer tako, da loči različne skupine invalidov, npr. vojne invalide, delovne invalide, invalide po Zakonu o invalidskem in pokojninskem zavarovanju (Splet 13), invalide po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Splet 14), invalide po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Splet 15) ter otroke in mladostnike s posebnimi potrebami (Uršič 2007, 9). Takšna opredelitev invalidnosti pravzaprav daje nek formalni okvir, ki osebi s statusom invalida po določenem zakonu omogoča črpanje različnih pravic s področij zdravstva, dela, izobraževanja in drugih delov življenja.

Ranljive skupine

Ta pojem največkrat zajame zelo širok krog pripadnikov družbe, in sicer tistih, ki so bodisi materialno, izobrazbeno, zaposlitveno, stanovanjsko ali kako drugače prikrajšani ter so pogosto, npr. pri iskanju zaposlitve, v zelo neugodnem položaju. Kot navaja ena izmed raziskav Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (Johnson 2000; Trbanc et al. 2003), »gre za skupine, ki so zaradi svojih lastnosti, oviranosti, načina življenja, življenjskih okoliščin in/ali pripisane stigmati, pogosto manj fleksibilne pri odzivanju na hitre in dinamične spremembe, ki jih prinaša sodobna družba, in manj konkurenčne na trgu delovne sile in na drugih področjih, ki delujejo po načelih tekmovalnosti ...«. Kot navaja raziskava, so te skupine zato »pogosto odrinjene na družbeno obrobje (marginalizirane) ter ogrožene s socialno izključenostjo«. Ranljive skupine so lahko, odvisno od konteksta ter namena uporabe izbranega termina, invalidi, ženske, mladi, starejši, brezdomci, brezposelni, odvisniki, etnične skupine, pribežniki ipd.

Osebe s posebnimi potrebami

Med »osebe s posebnimi potrebami« lahko uvrstimo več kategorij, pri čemer nujno ne gre zgolj za osebe, ki jih zaznamuje takšna ali drugačna invalidnost oziroma oviranost, ampak lahko gre za cel spekter družbe, ki ima zaradi

kakršnekoli drugačnosti ali primanjkljaja posebne potrebe pri srečevanju z vsakdanjimi življenjskimi izzivi.

Če se omejimo zgolj na osebe s posebnimi potrebami s področja funkcionalne, senzorne, ali kognitivne oviranosti, lahko govorimo o sledečih kategorijah (prirejeno po Lipec Stopar et al. 2009, 8; Rebernik 2009):

- a) Invalidi;
 - gibalno in/ali fizično ovirane osebe;
 - senzorno ovirane osebe:
 - slepe in slabovidne osebe,
 - gluhe in naglušne osebe,
 - gluho-slepe osebe;
 - intelektualno, duševno ali drugače težje kognitivno ovirane osebe:
 - osebe s težavami v duševnem zdravju in motnjami v duševnem razvoju;
- b) osebe z govorno-jezikovnimi motnjami;
- c) osebe s težavami v procesih učenja;
- d) osebe s čustvenimi in vedenjskimi motnjami;
- e) dolgotrajno bolne osebe;
- f) poškodovane osebe;
- g) starejši;
- h) drugo.

Osebe z oviranostjo/primanjkljajem/motnjo/okvaro

Definicijo oseb z oviranostjo moramo navezati na definicijo oseb s posebnimi potrebami. Posebne potrebe namreč izhajajo prav iz neke specifične motnje, oviranosti oziroma primanjkljaja. »Motnja ali oviranost ne pomeni nezmožnosti, pač pa funkcionalno omejitev ali izgubo na področju zaznavanja, na intelektualnem področju, duševnem ali telesnem področju ali pa nastane zaradi kroničnih bolezni in tako ustvarja omejitev pri socialnem vključevanju« (Lipec Stopar et al. 2009, 9).

Predstavljena definicija daje posamezniku in okolju priložnost, da sprejmeta drugačnost ter sebi in drugim ponudita možnost. Oviranost, motnja oziroma primanjkljaj po tej definiciji torej ne želi zapečatiti osebe v pasivnost. Na eni strani osvetljuje specifične posameznih tipov, vrst in stopenj oviranosti, na drugi strani pa želi spodbuditi k iskanju ustreznih „prilagoditev“ oziroma rešitev in načinov vključevanja v socialno okolje ter doseganja čim večje dostopnosti sodobne družbe na različnih področjih in nivojih njenega delovanja.

V pričujočem prispevku bomo omenjali predvsem osebe z oviranostjo oziroma primanjkljajem v vidu, sluhu ter sposobnostih gibanja ali kognitivnega dojetanja, za katere bomo iskali ustrezne rešitve za zagotavljanje čim boljše dostopnosti (arheološke) kulturne dediščine.

Izbor terminologije

V slovenskem prostoru se za ciljno skupino tega prispevka v ožjem pomenu besede pretežno uporabljata izraza „invalidnost“ in „invalid“, v angleškem prostoru „disability“ in „persons with disabilities“, v francoskem „handicap“ in „personnes handicapées“, v nemškem pa „Behinderung“, „Behinderte Menschen“ ali „Menschen mit Behinderung“. Prav izhajajoč iz tujih terminov se v slovenskem prostoru pojavljajo tudi izrazi kot so „hendikep“, „oviranost“, „primanjkljaj“ in „motnja“, ki jih omenjam kot primere alternativne terminologije (Kresal, 2007, 13).

Glede na to, da si to terminologijo v precejšnjem obsegu drznem uporabiti v pričujočem prispevku, moram poudariti sledeče. Prepričana sem, da je izbor ustreznega termina, ne glede na termin sam, vselej odvisen od konteksta. Pri tem pa nikakor ne izpodbijam dejstva, da mora pravna ureditev ter vsi nanjo vezani dokumenti in teksti zasledovati enotnost, jasnost, doslednost in korektnost terminologije. Menim, da je v slovenskem pravnem okolju z izbiro termina „invalid“ to tudi doseženo.

Vendar pa je tema naloge v kontekstu terminologije ciljne skupine veliko manj formalna. Prav nasprotno. Želim doseči njeno praktično uporabnost in razumljivost za bralca. Zato se v formalne okvirje invalidnosti ne bom spuščala. Zanimajo me specifične primanjkljajeve ter iz njihovih izhajajočih potreb po specifičnih prilagoditvah, da bi (arheološko) kulturno dediščino lahko predstavili čim širšemu krogu ljudi. Izhajajoč iz tega, sem se odločila, da v nalogi uporabljam predvsem pojem „osebe z oviranostjo“ ali „osebe s primanjkljajem“. Redkeje uporabim tudi izraz „osebe s posebnimi potrebami“.

Z izbiro pojmov želim doseči, da je bralcu omogočeno tekoče branje podane vsebine in kontinuirano razumevanje pojma ciljne skupine. Pojem „ranljive osebe“ je za potrebe zadanega cilja preširok in mu v kontekstu prispevka ni mogoče dosledno slediti. Pojma „invalidi“ in „hendikepirane osebe“ pa sta z vidika uporabnosti predlaganih prilagoditev preozka. Prilagoditve namreč slu-

žijo ne le ljudem s statusom invalida in hendikepiranim, temveč tudi starejšim ljudem, otrokom, osebam s počasnejšim dojemanjem vsebin, z učnimi težavami, slabšim vidom ali sluhom, s poškodbo, boleznijo ipd.

Razlog za izbiro navedenih pojmov izhaja tudi iz obravnavane tematike, tj. dostopnosti (arheološke) kulturne dediščine. Kjer je govora o metodah predstavitve arheologije ali druge kulturne dediščine javnosti, je namreč najprimerneje govoriti o ciljni populaciji oseb s posebnimi potrebami ali še bolje oseb s primanjkljaji/oviranostjo na nekem specifičnem področju (npr. funkcionalna in/ali kognitivna oviranost). S takšno opredelitvijo izhajamo iz specifičnih potreb ter najlažje odgovorjamo na vprašanja arhitekturne, komunikacijske, informacijske, intelektualne in vsebinske dostopnosti.

Oprelitev oviranosti

Pojma „ovire“ in „oviranost“ je mogoče osvetliti z različnih zornih kotov. Po medicinskem modelu invalidnost predstavlja bolezen, iz nje izhajajoča oviranost pa je omejitve posameznika. Po družbenem modelu pa invalidnost ni bolezen, temveč izhaja iz neprilagojenosti okolja oziroma družbe. Vzrok za invalidnost išče zunaj posameznika. Nadalje ločimo primerjalni in razlikovalni pristop k obravnavi invalidnosti. Primerjalni pristop vzporeja invalidnost z „normalnostjo“, iz česar izhajajo diskriminatorni način obravnave invalidov ter „prilagojene“ rešitve za doseganje dostopnosti. Razlikovalni pristop pa na drugi strani invalidnost pojmuje kot drugačnost. Pogloblja se v različnost, da bi razumel specifične razlike in poskušal ponuditi „izvirne rešitve“ in drugačne pristope (Bračun Sova, Vodeb 2010, 4).

Pri svojem delu in v pričujočem besedilu ves čas stremim k razlikovalnemu pristopu, ki išče rešitve za zagotavljanje enakih možnosti, inkluzije, dostopnosti, univerzalnega oblikovanja ipd., zato se izrazu „prilagojeno“ ali „prilagoditev“ v celoti žal ne morem izogniti. Te ali njim sorodne izraze uporabim, vendar le tam, kjer drugega ustreznega termina v nek specifični kontekst nisem mogla umestiti.

Naslonim se na Konvencijo ZN o pravicah invalidov (Splet 3), po kateri so invalidi osebe, ki imajo dolgotrajne fizične, duševne, intelektualne ali senzorne okvare. Izhajajoč iz te definicije lahko torej govorimo o:

- funkcionalni oviranosti, ki je pogojena predvsem s fizičnimi okvarami in gibalno oviranostjo, četudi lahko nastopi tudi kot posledica drugih tipov oviranosti;
- senzorni oviranosti, ki je pogojena zlasti s senzornimi okvarami, tj. z okvaro vida in sluha;
- duševni oviranosti, ki je lahko pogojena z duševnimi motnjami, težavami v duševnem zdravju, s čustvenimi in vedenjskimi težavami ipd. ter
- intelektualni oviranosti, ki je lahko pogojena z motnjami v duševnem in intelektualnem razvoju, intelektualnimi okvarami kot posledicami poškodbe ali bolezni ipd.

Skozi večletno delovanje na področju dostopnosti javnega okolja sem upoštevala te definicije osvojila svojstven pogled na dostopnost in prepoznala osnovne tipe ovir v okolju. V svojem strokovnem delovanju zato pogosto spregovorim o:

- arhitekturnih, arhitektonskih ali fizičnih ovirah,
- komunikacijskih in informacijskih ovirah ter
- intelektualnih in vsebinskih ovirah.

Duševno in intelektualno oviranost bom v nadaljevanju v glavnem strnila v kontekstu pojma kognitivna oviranost. Ta izhaja iz definicije kognitivne znanosti, po kateri so kognitivne sposobnosti možgansko-duševne sposobnosti, sposobnosti zaznavanja in mišljenja.⁶

Ne glede na vrsto, tip ali stopnjo oviranosti pa je potrebno imeti primarno pred očmi dejstvo, da so osebe s primanjkljaji v prvi vrsti ljudje, ki oviranost nosijo s seboj le kot del njihove značilnosti. Kot smo eni svetlolasi, drugi temnolasi, eni višje, drugi nižje rasti, je tudi oviranost zgolj specifična posameznika, ki pa ne bi smela vplivati na njegovo polno uživanje vseh pravic (in obveznosti) družbe.

Dostopnost kot odgovor izzivom oviranosti

Dostopnost je zapleten pojem, ki se ga bom dotaknila zgolj v kontekstu predstavljenih oviranosti. Razumeti ga je mogoče še veliko širše. Zlasti ko govorimo o dostopnosti muzejev in drugih kulturnih ustanov, ne gre le za dostopnost osebam z različnimi primanjkljaji, temveč dostopnost občinstvu nasploh. Vključuje lahko ne le fi-

⁶ Kognitivna znanost je multidisciplinarna znanost o kogniciji, tj. spoznavanju, mišljenju in kot taka lahko opisuje, kako se razpoznavajo vidni, slušni in drugi vzorci, kako poteka pomnjenje, pozabljanje, učenje na osnovi izkušenj, kombiniranje novih znanj s starimi in kako se duševne vsebine povezujejo, da nam omogočajo dojemanje sveta in odzivanje nanj (Splet 18).

zično, informacijsko, komunikacijsko, intelektualno in vsebinsko dostopnost, temveč tudi finančno, logistično, interesno, kulturno in še celo vrsto drugih dostopnosti.

Za nas je dostopnost pomembna kot pojem, ki predstavlja odgovor na oviranost, primanjkljaj ali motnjo, ne glede na to, kako pojmujeemo oviranost samo, torej ali ta izhaja iz posameznika – medicinski model, ali iz okolja – družbeni model. Upoštevaljivo ta dva modela se v kontekstu dostopnosti pojavljajo tudi številni termini, ki imajo različen pomen, hkrati pa so tudi različno sprejeti v strokovnih krogih in krogih ciljnih skupin. Omejila se bom na grob pregled nekaterih pogostejših terminov.

Integracija (ang. *integration*) izvira iz latinščine in pomeni povezovanje posameznih enot, delov v večjo celoto, združevanje, doseganje celovitosti v smislu obnove ali prenove celote. Integracija pomeni tudi priti do enakovrednega članstva v skupnosti (Splet 16; Demšar Pečak 2000, 2). Pogosto se uporablja v kontekstu vzgojno-izobraževalnega pristopa do otrok s posebnimi potrebami, vendar je sestavni del vključevanja v družbo oseb s posebnimi potrebami v vseh življenjskih obdobjih. Govorimo o socialni integraciji oziroma integraciji oseb s posebnimi potrebami v družbo na vseh nivojih in področjih njenega delovanja.

Inkluzija (ang. *inclusion*) prav tako izvira iz latinščine. Po SSKJ (Splet 16) pomeni odnos med množicama. Enači se z vključevanjem in pomeni prizadevati si, da postane subjekt del celote. Ima globlji pomen od integracije in v ožjem smislu v kontekstu vključevanja oseb z oviranostmi stremi k opuščanju tradicionalnega medicinskega modela, ki išče vzroke oviranosti v posamezniku (Demšar Pečak 2000, 4). Zasleduje razlikovalni pristop k pojmovanju oviranosti in predstavlja način, kako se spoprijeti z neenakostjo. Spodbuja k sprejemanju ljudi, ki so drugačni od nas, in sprejemanju lastne drugačnosti, predvsem pa nas uči, da večje kot so razlike med nami, večja je naša možnost, da ustvarimo novo vizijo (Galeša, 1995; Demšar Pečak 2000). V muzeološkem smislu je inkluzija proces aktivnega vključevanja s ciljem izboljšati družbeno vlogo skupine ali posameznika in doseči višjo kvaliteto družbenega sobivanja (Sandell 2002).

Prilagajanje okolja (tako prostorov, storitev, informacij ipd.) je precej pogost izraz, ki v osnovi sledi primerjalnemu, diskriminatornemu pristopu pojmovanja oviranosti. Kljub temu se mu je velikokrat težko izogniti, saj sta v

družbi še vedno splošno sprejeta pojma „prilagojenost“ in „neprilagojenost“ okolja. V kontekstu zagotavljanja dostopnosti, raje kot „rešitev“ uporabimo izraz „prilagoditev“, saj s tem povemo, da gre za posebno rešitev, ki upošteva oviranost. Na tem mestu ni tako pomembno, katerega izmed pojmov uporabimo, če le sledimo smernicam vključujočega oziroma inkluzivnega ter univerzalnega oblikovanja, ki bo omogočilo enake možnosti doživljanja družbenega življenja vsem članom skupnosti.

Univerzalno oblikovanje je relativno nova skovanka. Predstavlja evropsko usmeritev od leta 2006, od sprejetja Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Splet 3). V 4. členu se namreč države pogodbenice med drugim zavežejo k razvoju ukrepov ter oblikovanju standardov in smernic za univerzalno oblikovanje dobrin, storitev, opreme in sredstev. Takšna zaveza ima vsaj dvojno prednost. Prvič, z univerzalnim oblikovanjem dosežemo, da „dobre, storitve, oprema in sredstva“ ustrezajo posebnim potrebam invalidov, in drugič, zmanjšamo potrebo po posebnih prilagoditvah, s tem pa tudi minimiziramo stroške oblikovanja. Načelo univerzalnega oblikovanja se vse bolj uveljavlja z namenom nediskriminatornega obravnavanja do nedavno segregiranih skupin družbe ter oblikovanja okolja, ki bo sprejemljivo za vse. Sicer le počasi zamenjuje miselnost „prilagajanja okolja“, vendar se tudi politike odločanja vse bolj zavedajo njegovih koristi, zato se postopoma le prebija v procese prostorskega načrtovanja, projektiranja, zasnovanja, preko izvedbe do same uporabe.

Dostopnost v nadaljevanju členim glede na vrste oviranosti, opredeljene v prejšnjem poglavju. Z namenom razlikovanja potreb in iskanja optimalnih rešitev za doseganje dostopnosti bom govorila o sledečih vrstah dostopnosti:

- arhitekturna dostopnost (upoštevajoč prvenstveno potrebe funkcionalno oviranih oseb),
- komunikacijska in informacijska dostopnost (upoštevajoč prvenstveno potrebe senzorno oviranih oseb) in
- duševna in intelektualna dostopnost (upoštevajoč prvenstveno potrebe duševno in intelektualno oviranih oseb).

Kot v primeru oviranosti bom duševno in intelektualno dostopnost večkrat strnila s pojmom kognitivna dostopnost. Moj namen ni okarakterizirati posameznike ali skupine oseb s specifično vrsto primanjkljajev, temveč skladno z družbenim modelom invalidnosti v duhu razlikovalnega pristopa razlikovati med različnimi potrebami, da bi lažje ustvarila vključujoče okolje in ponudila

ustrezne rešitve. Takšne rešitve, ki bodo odgovarjale specifičnim potrebam posameznih ciljnih skupin, bodo sprejemljive za potrebe drugih ciljnih skupin, hkrati pa bodo dobrodošla pridobitev za širši krog obiskovalcev. Zaradi omejenosti na pričujoč prispevek bom podala zgolj omejen obseg rešitev/prilagoditev, vendar pa je moj cilj čim boljše slediti načelom univerzalnega oblikovanja, kot jih narekuje 4. člen Konvencije ZN o pravicah invalidov.

Heritologija in arheologija za javnost

Prepoznavanje in oživljanje kulturne dediščine je ključ do osredinjenja zavesti o izvoru in identiteti sodobnega človeka. To morda še toliko bolj velja za osebe s posebnimi potrebami oziroma z različnimi primanjkljaji, saj ustvarjanje enakih možnosti za vse še zdaleč ni doseglo ravni, ki bi tudi njim omogočala v polni meri začititi zgodbe, ki jih skrivajo sledovi preteklosti. Osebe s primanjkljaji v vidu, sluhu, mobilnosti in kognitivnem dojetanju sveta imajo, tako kot drugi člani sodobne družbe, enake potrebe po doživljanju kulturne dediščine in lastnih korenin. Da bi tudi njim stroka to omogočila, so se v heritologiji pričeli razvijati sodobni, med drugim drugačni, vsebinsko in tehnično prilagojeni pristopi, ki so tudi osebam z različnimi primanjkljaji pomembno sredstvo za prepoznavanje lastne identitete.

Heritologija je izraz, ki ga je uvedel profesor Tomislav Šola in ga utemeljuje kot znanost o bodočnosti kolektivnega izkustva ali – o bodočnosti preteklosti (Šola 2003, 38; Vidrih Perko, 2011, 69, op. 43). Je veda, ki izhaja iz novega muzeološkega pristopa, »temelječega na ohranjanju kulturne dediščine v izvornem okolju ter vzpostavljanju sodelovanja in družabništva v procesih ohranjanja okolja«. Gre za interdisciplinarno vedo, ki se ukvarja s teoretičnimi osnovami ohranjanja, varovanja in komuniciranja kulturne dediščine ter se usmerja k razumevanju potreb sodobne družbe (Vidrih Perko 2011, 65–66, 296). V središče postavlja kulturno dediščino kot temelj kolektivnega spomina in identitete.

S to paradigmo kulturna dediščina dobi novo dimenzijo in globlji pomen. Gre za holistično razumevanje, ki kulturno dediščino obravnava celostno s ciljem vključevanja lokalne skupnosti in ohranjanja dediščine *in situ* v lokalnem okolju. Prvotna Unescova definicija iz leta 1972 kulturno dediščino obravnava drugače, in sicer kot spomenike in zgradbe skupaj z njihovo historično, estet-

sko, znanstveno arheološko ali antropološko vrednostjo. Gre za klasično materialno definicijo, ki kulturno dediščino opredeljuje kot skupek predmetov kulturnega pomena, ohranjenih skozi generacije. Definicija, skladna s holističnim in kontekstualnim heritološkim pristopom pa kulturno dediščino vidi kot »celosten proces ponovnega vrednotenja in vključevanja materialne kulture preteklih družb ter civilizacij v sedanjo družbo«. Gre za vidik, ki v kulturni dediščini prepozna »dokument skupnosti« in preteklih kulturnih procesov ter daje možnost za njeno aktivacijo in »vključitev v identitetne procese sodobne družbe«. Ta definicija poudarja tudi »nesnovni« vidik oziroma »vsebinske kontekste materialne kulture« (Vidrih Perko 2011, 175–176). Kulturna dediščina tako predstavlja medij, komunikacije ter sredstvo posredovanja idej, vrednosti in znanja. Je produkt sedanjosti, ki temelji na imaginaciji preteklosti in na predvidevani imaginaciji prihodnosti (Ashworth 2007, 2).

Arheološka kulturna dediščina je integralen del širše kulturne dediščine (Vidrih Perko 2011, 176). Ne moremo je prezentirati ločeno in iztrgano iz konteksta. Skladno s holistično definicijo in sodobnim heritološkim pristopom gre za del enotne kulturne dediščine, ki ni v izključni domeni arheološke znanosti (Skeates 2000, 15). Žal je v regulativnih, legislativnih in tudi strokovnih krogih še zmeraj precej zasidrana statična definicija arheološke kulturne dediščine. V kodeksu poklicne arheološke etike iz leta 1995 je arheološka kulturna dediščina definirana kot celota, ki jo sestavljajo arheološki zapis, najdišče in najdbe *in situ*, arheološke zbirke, objave in poročila (Vitelli 1996, 264), vendar pa je nasprotno sodoben holistični pristop z usmerjenostjo k interpretaciji, prezentaciji in komuniciranju z javnostjo nujen, da bi se okrepilo vključevanje dediščine v identitetne procese sodobne družbe (Vidrih Perko 2011, 176).

V kontekstu ohranjanja arheološke kulturne dediščine ima arheologija za javnost v tesnem sodelovanju s sodobno muzeologijo danes izjemno pomembno vlogo. Ena od najšibkejših točk arheološke stroke je nepoznavanje javnosti, posledično pa tudi premalo diseminacijskih aktivnosti za prezentacijo arheološke dediščine (t. i. sekundarna interpretacije). Kot pomoč arheologiji pri vzpostavljanju partnerstva z javnostjo, razvijanja posluha do le-te in višanja samokritičnosti do lastne znanstvene omejenosti v sprejemanju realnosti, je v zadnjih desetletjih pomembno vlogo odigrala sodobna muzeologija. Ta

je prav z namenom prepoznavanja potreb javnosti in uva-
janja načinov komunikacije z javnostjo razvila številna
orodja (Plestenjak 2005; Vidrih Perko 2011, 192–193).

Novost med sodobnimi načeli arheološkega dela, ki ob-
sega tri sklope etičnih dolžnosti⁷, je tudi dolžnost arhe-
ološke vede do javnosti, še posebej do potreb lokalne.
Z aktivnim vključevanjem lokalnega prebivalstva se je v
zadnjih desetletjih bistveno spremenil tudi njihov odnos
do lastne preteklosti, hkrati pa stroka dobiva pomembne
povratne informacije v širšem kulturno-dediščinskem
kontekstu in predvsem podporo javnosti tudi na področju
vladnih in političnih odločanj. Po novi heritološki para-
digmi Tomislava Šole tovrstna inkluzija javnosti namreč
prispeva k prepoznavanju kolektivne identitete, s tem pa
k še večji aktivaciji skupnosti in uspešnejšemu varovanju
(arheološke) kulturne dediščine. »Nobena odločitev ne bi
smela biti sprejeta brez vključitve lokalnih skupnosti, saj
je brez tega vsaka kulturna dediščina vnaprej obsojena na
neuspeh« (Vidrih Perko 2011, 190).

Pri varovanju imata vključevanje (inkluzija) in zagota-
vljanje dostopnosti kulturne dediščine javnosti izjemno
pomembno vlogo. Vendar pa moramo pojma „inkluzija“
in „dostopnost javnosti“ za potrebe cilja te naloge neko-
liko zožiti ter ju navezati na predstavljeno ciljno skupino
oseb z različnimi primanjkljaji. Dodd in Sandel zagovar-
jata inkluziven muzej z vključevanjem vseh tipov javno-
sti. Pravita, da muzeji z zmanjševanjem ovir širijo svojo
dostopnost in pridobivajo novo občinstvo (Dodd, Sandel
1998).

Navezujoč na to želim v nadaljevanju podati razumeva-
nje dostopnosti muzeja v kontekstu sodobne muzeološke
paradigme ter se ustaviti pri konceptu ekomuzeja, v ka-
terem vidim priložnost za dostopno prezentacijo arheolo-
ške dediščine najdišča Potočka zijalka.

Muzej, ustanova v službi družbe

Po ICOMovi definiciji, zapisani v kodeksu (Splet 1; 4),
posodobljeni leta 2007, je muzej: »za javnost odprta,
nepridobitna, stalna ustanova v službi družbe in njene-
ga razvoja, ki zaradi vzgoje, preučevanja in razvedrila

pridobiva snovno in nesnovno dediščino o človeštvu in
njegovem okolju, jo hrani, raziskuje in o njej posreduje
informacije in jo razstavlja« (Desvalèes, Mairesse 2010,
56–60).

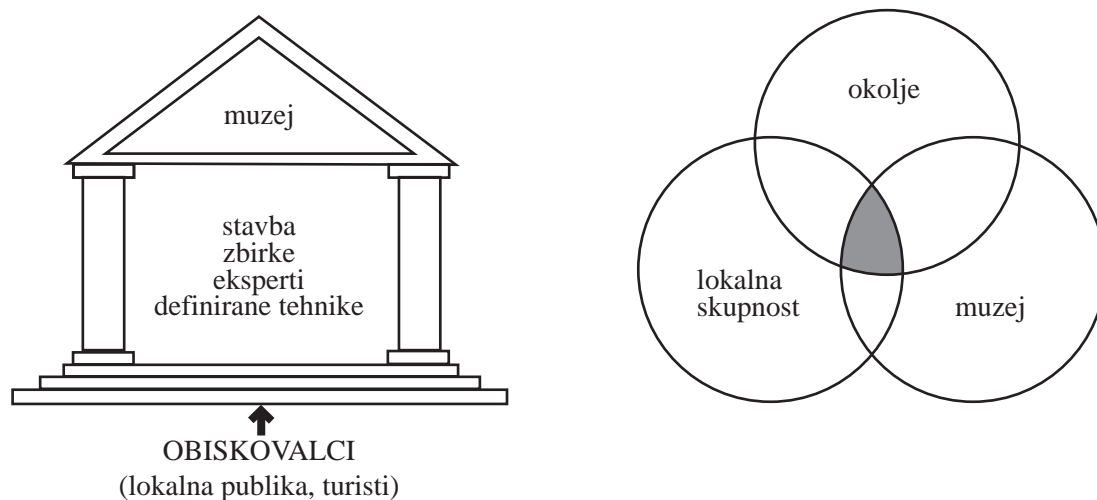
Na ICOM definicijo se naslanja in prav tako kaže družbe-
no vlogo muzejev definicija iz Zakona o varstvu kulturne
dediščine (Splet 12), ki pravi, da je muzej »stalna orga-
nizacija v službi družbe in njenega razvoja, ki je odprta
za javnost in ki zbira, ohranja, dokumentira, preučuje,
interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter posreduje
podatke o njej z namenom razvijati zavest o dediščini,
širiti vedenje o njenih vrednotah in omogočati uživanje
v njej«.

Muzej je hram kulture, ki obiskovalcem predstavlja vir
duhovnega navdiha, osebne rasti in priložnost za identifi-
kacijo z okoljem, v katerem živi. Kot tak naj bi spodbujal
obiskovalce k razmišljanju in čustvovanju, jih aktivno
vključeval v predstavljene vsebine in jim nudil možnost,
da v njem najdejo del sebe. Vsakemu obiskovalcu naj bi
dajal občutek sprejetosti in udobja ter mu vsak trenutek
sporočal, da je dobrodošel. Muzej danes nosi kulturno-
vzgojno identiteto, njegovo bistvo pa je v »(so)obliko-
vanju človekove individualne in kolektivne identitete ter
razvijanju dediščinske zavesti« (Bračun 2006, 84). Ven-
dar pa se vloga muzejev skozi čas spreminja. Muzeji so
dobili pomembno družbeno in izobraževalno vlogo šele
v 20. stoletju, ko so nastopile izrazite družbene spremem-
be, in šele v zadnjih desetletjih so skladno z novo de-
mokratsko paradigmo sodobne muzeologije v ospredje
izraziteje postavljeni javnost in obiskovalci.

Sodobna muzeologija in rojstvo ekomuzeja

Pojem nove muzeologije ter koncept sodobnega muzeja
sodita v čas tretje muzejske revolucije, v čas razvoja in-
formacijske dobe na koncu 20. in začetku 21. stoletja (Vi-
drih Perko 2011, 54). Muzej se je tedaj pričel usmerjati
»v delovanje za javnost in skrb za kulturno dediščino tudi
izven muzejev v vsakodnevnih življenjskih kontekstih.
To so temeljna izhodišča nove muzeologije, družbene-
ga gibanja, katerega koncept temelji na ohranjanju
kulturne dediščine v izvornem okolju kot vitalni esenci
sodobne družbe – kar je v nasprotju s tradicionalnim mu-
zeološkim pogledom, ki gleda na kulturo in kulturno de-
diščino kot ločeno področje družbenega delovanja« (Šola
2003, 102). Tomislav Šola ugotavlja, da v 20. stoletju ti

⁷ Prva je dolžnost dokumentiranja arheoloških posegov, druga je vpo-
gled in souporaba arheološkega gradiva in tretja je odnos med ar-
heologi, ki si morajo v duhu profesionalnosti omogočati dostopnost
do raziskav (povzeto po Zimmerman et al. 2003; Vidrih Perko 2011,
194).

Slika 1. Koncept tradicionalnega muzeja – levo (po Rivard 1984; Davis 1999; Vidrih Perko 2011, 62, sl. 2) in reformiranega ekomuzeja – desno (po Davis 1996; Vidrih Perko 2011, 62, sl. 3).

Figure 1. Concept of the traditional museum – left (after Rivard 1984; Davis 1999; Vidrih Perko 2011, 62, Fig. 2) and of the reformed eco-museum – right (after Davis 1996; Vidrih Perko 2011, 62, Fig. 3).

enciklopedično usmerjeni muzeji kljub reorganizaciji niso mogli slediti zahtevam sodobne družbe. Prav ta pomanjkljaj je pripeljal do oblikovanja nove muzeologije, ne kot povsem novega koncepta, temveč kot izrazitega gibanja za ohranjanje kvalitete življenja in temeljnih človeških vrednot skozi aktivnosti, usmerjene v varovanje kulturne dediščine v njenem izvornem okolju. Prav to je pripeljalo do rojstva heritologije, v praksi pa rezultiralo v nastajanju prvih ekomuzejev (Davis 1999; Vidrih Perko 2011, 54, 65).

Nastanek ekomuzeja povezujemo z delovanjem Huguesa de Varina in Georges-a Henrija Riviérea. Prvi si je prizadeval za demokratizacijo muzeja in ga predstavljal kot središče skupnosti, drugi pa si je že prej na konkretnem primeru muzeja v Rennesu v Franciji prizadeval k aktivnemu vključevanju lokalne skupnosti. Kot etnolog je imel precejšen vpliv na etnografsko in socialnozgodovinsko noto francoskih ekomuzejev, ki so prvi ponudili nekaj povsem novega, saj so na eni strani služili ohranjanju tradicije, živalskih in rastlinskih vrst, na drugi strani pa so predstavljali učne centre oziroma učne parke, ki so

obiskovalcem nudili tudi sezonsko bivanje v podeželskih krajih, vključno z različnimi aktivnostmi za ohranitev ljudskih starožitnosti (Šola 2003, 121).

Prav takšen koncept, temelječ na ohranjanju dediščine v živih kontekstih, je četrletje kasneje zagovarjal tudi Varin. Sčasoma se je koncept razvil do točke, ko sta se etnološki in ekološki vidik izpopolnila v holističen prikaz okolja v tesni navezavi na lokalno skupnost (Riviére 1985; Vidrih Perko 2011, 57). Ker osnovno merilo uspešnosti ekomuzeja predstavlja predvsem to, da se lokalna skupnost v njem prepozna, lahko ekomuzej postane karkoli (Šola 2003, 120). Ekomuzej namreč spodbuja različnost, nove pristope, nove vsebine ter se odpira družbenim potrebam in spremembam⁸. Vključuje navade, tradicije, družbene strukture, znanja in tehnologije od včeraj in danes ter druge kulturne in gospodarske značilnosti, upošteva pa tudi geološke, biološke in druge značilnosti okolja. Stremi namreč k celostnemu pristopu in prezentaciji celote vseh elementov nekega prostora, ki ga opredeljujejo način življenja, kultura in tradicija (Vidrih Perko 2011, 58–59).

⁸ Tomislav Šola v tem kontekstu za ekomuzej predlaga termin *kibernetični muzej*, saj sta prav predvidevanje in prilagajanje družbenim spremembam ter odzivnost z ustrežno strategijo delovanja bistveni lastnosti kibernetike (Šola 2003; Vidrih Perko 2011, 59).

Ekomuzej nastane na pobudo lokalne skupnosti, oblikuje kulturno identiteto in ohranja kolektivni spomin, širi znanja in izkušnje ter prinaša ekonomski profit. Ne more nastati na pobudo strokovne, znanstvene ali politične elite, saj odgovarja na potrebe skupnosti. Prav tako ni prenosljiv iz enega okolja v drugo, kajti prav vsako okolje ima svoje specifike. In za konec, ekomuzej je v bistvu kulturni proces, ki ga določajo kulturna dediščina, lokalna skupnost in prostor (slika 1 – desno), ter kot tak ne more biti omejen na zbirko in eno samo zaprto muzejsko stavbo kot tradicionalen muzej (slika 1 – levo). Ekomuzej teži k podiranju fizičnih in ne simbolnih zidov (Vidrih Perko 2011, 60–64).

Kakšna je bistvena razlika med staro in novo muzeologijo oziroma med tradicionalnim in sodobnim muzejem? »Medtem ko se prva osredotoča na muzeografske teme, druga temelji na vzpostavljanju družabništva v totalnih procesih ohranjanja nekega okolja. V praksi udejanjena nova muzeologija vodi k vzpostavljanju partnerstva med muzealci in lokalno skupnostjo, v kateri deluje ekomuzej.« (Vidrih Perko 2011, 66).

Vendar pa »pojava ekomuzejev ne moremo enačiti s pojavom nove muzeologije«. Ekomuzeji so le ena izmed oblik aktivne muzeologije in predstavljajo »novo podobo sodobnega muzeja v službi družbe kot ustanove, socialno integrirane z okoljem«, »nekakšno srce skupnosti, kjer se oblikuje kolektivni spomin«. Predstavljajo »odgovor na družbene potrebe, na katere se niso odzvali tradicionalni muzeji« v naglo spreminjajoči se sodobni družbi (Vidrih Perko 2011, 53–54).

Zaključimo – ekomuzej omogoča celostno ohranjanje kulturne dediščine v njenem izvornem okolju, skrbi za vključevanje javnosti in odgovarja na njene potrebe. Eno njegovih osnovnih načel je zagotavljanje dostopnosti kulturne dediščine vsej javnosti, ne glede na spol, starost, versko, politično ali etnično pripadnost, invalidnost in kulturo.

Dostopnost muzejev in načela dostopnega muzeja

Dostopen muzej je koncept, ki se je v vsej svoji kompleksnosti razvijal v okviru sodobnega muzeja in se razvija še danes. Gre za koncept muzeja kot ustanove s socialno

vlogo. Predstavlja okolje, kjer se počutijo vključeni vsi obiskovalci ter kjer se krepi posluš do drugačnosti in razumevanje različnosti potreb. Bistvo dostopnega muzeja je dostopnost in vključevanje javnosti, tj. lokalne skupnosti na eni in obiskovalcev na drugi strani. Hkrati predstavlja priložnost za sodelovanje javnosti s strokovnjaki ter v duhu interdisciplinarnosti sodelovanje strokovnjakov različnih strokovnih in znanstvenih področij med seboj.

Za omogočanje splošne dostopnosti sodoben muzej razvija sodobne načine organiziranja, oblikovanja in prezentiranja podatkov, ki mora biti v skladu z znanstveno doktrino. Interdisciplinarnost, interpretativnost, timsko delo in partnerstvo z javnostjo so pri doseganju dostopnosti ključni elementi sodobnega muzeja (Vidrih Perko 2011, 74).

Upoštevalo osebe z različnimi primanjkljaji moramo pojem dostopnosti na tem mestu razumeti nekoliko ožje in hkrati bolj poglobljeno. Preden bo opisan konkreten predlog dostopnega ekomuzeja na primeru najdišča Potočka zijalka, moram osvetliti še pojem dostopnega muzeja v kontekstu naše ciljne skupine.

Temeljna osnovna načela, ki bi jim moral slediti dostopen muzej, so⁹:

- **Inkluzivnost:** Inkluziven muzej v sebi nosi socialno dimenzijo, saj si prizadeva k vključevanju, spodbuja sodelovanje, krepi odnose, povezuje družbo, uči sprejemanja drugačnosti, razlike pa obravnava kot izziv in priložnost za sodelovanje in oblikovanje nove vizije.

- **Univerzalno oblikovanje oziroma oblikovanje za vse:** Prostor in vsebine so zasnovani tako, da poskrbijo za vključevanje vseh obiskovalcev hkrati, ne glede na vrsto, tip ali stopnjo oviranosti. Oblikovanje sledi uveljavljenim standardom in zakonodaji, hkrati pa išče domiselne ter ugodne in univerzalne rešitve.

- **Udobje:** Obiskovalec se počuti udobno in zato tudi sprejeto. Oblikovanje in razporeditev prostora, osvetljenost, barve, ozvočenost, zračnost in temperatura prostora, prostori za počitek, možnost okrepčitve, dostopnost sanitarij, jasno vodenje in enostavnost sledenja razstavi, prijaznost in ustrežljivost osebja ipd. so le del celotnega koncepta muzeja, kjer se obiskovalec počuti udobno.

⁹ Načela sem oblikovala na podlagi večletnega strokovnega in raziskovalnega dela na področju uresničevanja načel enakih možnosti za invalide; za obravnavan kontekst je posebej pomembno delo na področju dostopnosti javnega okolja nasploh ter dostopnosti kulturne dediščine.

- **Dostopnost:** Muzej ohranja načelo dostopnosti za vse in tako z arhitekturno urejenostjo na široko odpira vrata gibalno oviranim obiskovalcem, z ustrezno komunikacijsko in informacijsko opremljenostjo zadovoljuje potrebe senzorno oviranih oseb ter s prilagojenimi vsebinami odgovarja na potrebe oseb z duševno ali intelektualno oviranostjo.

- **Interaktivnost:** Obiskovalec se vključuje v predstavljene vsebine, jih na ta način spozna, spozna sebe in druge obiskovalce ter na nek način s svojimi odzivi daje odgovore muzeju samemu in muzejskim delavcem. Informacijsko-komunikacijska orodja, 3D tehnologije¹⁰, didaktični in drugi pripomočki so pomembni dodatki k razstavi, ki pripomorejo k doseganju visoke stopnje interaktivnosti.

- **Podprtost z informacijsko komunikacijskimi tehnologijami (v nadaljevanju IKT):** IKT se v dostopnem muzeju vključuje v vse pore njegovega delovanja, od računalniško vodenih zbirk, organiziranja predmetov, oblikovanja širši javnosti dostopnih in prilagojenih spletnih strani, spletnih katalogov, enciklopedij, arhivov in drugih baz, preko virtualnih zbirk, razstav in muzejev do IKT izobraževalnih programov, avdio-vizualnih predstavitev, virtualnih slik, 3D simulacij, interaktivnih pripomočkov v sklopu razstav ipd. Uporaba IKT muzej premakne iz statične v dinamično dimenzijo, večja njegovo dostopnost, demokratičnost ter briše vrsto omejitev. Nudi brezmejne možnosti odpiranja javnosti ter predstavlja eno najboljših oblik komuniciranja, prezentiranja in posredovanja sporočil oziroma aktiviranja sporočilnosti muzejskih vsebin.

- **Multisenzornost:** Muzej spodbuja vse čute in gradi na veččutnem doživljanju prostorov in vsebin, s čimer prispeva k občutkom sprejetosti, udobju in spoznavanju drugačnih pogledov na svet. Vsebine so predstavljene na način, da sporočilo doseže vse čute. Avdio vsebine aktivirajo sluh, video vsebine vid, taktilni elementi tip, dodano vrednost pa lahko dosežemo s kombinacijo čutnih oziroma doživljajskih elementov kot so čutne poti, avdio in video efekti, informacije v besedi in sliki, vonjave ipd.

- **Osvetčenost in odprtost osebja:** Muzejsko osebje na vseh ravneh razume različnost potreb obiskovalcev in je ves čas pripravljeno izboljševati svoje pristope, da bi doseglo optimalni učinek in namen muzeja. Muzejsko

osebje se izobražuje in išče nove pristope za predstavitev obiskovalcem, v času obiska v muzeju pa je dostopno, prijazno in ustrezljivo.

Da bi lahko uresničevali načela dostopnega muzeja, se približali javnosti in kompleksnosti njenih potreb ter tako ustvarjali dostopne muzeje, morajo strokovnjaki pridobiti specifična znanja za oblikovanje vključujočega, dostopnega muzeja.

Vse več je izobraževanj, delavnic, seminarjev in konferenc, ki se posvečajo temu vprašanju, izjemno dobrodošli pa so tudi priročniki, ki ponujajo pregled dobrih praks, zakladnico idej ter predlogov za izboljšanje dostopnosti za specifične potrebe različnih ciljnih skupin, kot so otroci, mladina, starostniki ter invalidi oziroma osebe z različnimi primanjkljaji. Zasnove priročnikov so različne. Eni podajajo več praktičnih primerov, drugi več navodil in priporočil. Eni manj, drugi bolj natančno opredeljujejo različne arhitekturne, pedagoške in druge muzejske pristope. Zakonodajna priporočila ter nacionalne in evropske smernice sem predstavila že v prejšnjih poglavjih, zato želim kot uvod v pričujoče poglavje omeniti vsaj dva praktična priročnika.

Prvi, mednarodni priročnik, je izšel že leta 1991 (Museums 1991). Drugi je ena novejših slovenskih pridobitev, tj. priročnik *Dostopen muzej – Smernice za dobro prakso*, ki je izšel pod okriljem Skupnosti muzejev Slovenije le štiri leta nazaj (Lipic Stopar et al. 2009).

Museums Without Barriers (v nadaljevanju kar ICOM-ov priročnik), je nastal v sodelovanju združenja *Fondation de France* in svetovnega združenja muzejev ICOM kot rezultat oziroma zbir prispevkov številnih konferenc in dogodkov, ki so se v Evropi zvrstili s ciljema: informirati politike odločanja o potrebah obiskovalcev s posebnimi potrebami ter predlagati možne rešitve za boljše muzejske storitve (Breitenbach 1991; Museums 1991, 189). Organizaciji sta v njem zbrali informacije o številnih iniciativah v različnih evropskih državah (Francija, Velika Britanija, Nemčija, Poljska, Madžarska, Italija) ter orisali izkušnje nekaterih velikih muzejev v svetu. Priročnik predstavlja zgoščen pregled stanja v Evropi pred dvajsetimi leti. Prične s predstavitvijo politik in možnosti financiranja, nadalje pa členi vsebine na poglavja, posvečena gibalni oviranosti, okvaram vida, okvaram sluha ter za konec duševni oviranosti.

¹⁰ Izjemno zgoščeno, a tudi aplikativno delo s področja uporabe 3D tehnologij za potrebe muzejske interpretacije je nedavno pripravila Kaja Antlejš, doktorantka programa Heritologija na Filozofski fakulteti v Ljubljani (Antlejš 2013).

Dostopen muzej slovenskih avtoric je praktičen in strnjen pregled smernic za oblikovanje muzejev po merah specifičnih ciljnih skupin, ki z brezštevilnimi navodili, predlogi in priporočili presega slovenske okvirje. Seznan nas z raznolikostjo ciljne skupine in njenih specifičnih potreb, predstavi različne komunikacijske strategije, primere različnih pedagoških pristopov ter smernice za fizično in spletno dostopnost muzeja. V njem najdemo niz priporočil, ki jih lahko koristijo muzejski kustosi, pedagogi, oblikovalci, arhitekti in drugi sodelujoči v procesih oblikovanja novih muzejskih konceptov (Vovk 2009, Lipec Stopar et al. 2009).

Prispevek obeh priročnikov je v tem, da ne odgovarjata zgolj na zakonodajni imperativ »Poskrbeti za dostopnost muzejev!«, temveč tudi na vprašanje »Kako poskrbeti za dostopnost muzejev?«.

Pregled možnih rešitev za doseganje dostopnosti muzejev

V nadaljevanju podajam pregled rešitev z opredelitvijo ciljne skupine¹¹ glede na specifiko oviranosti (tabela 1–3).

ARHITEKTURNA DOSTOPNOST*	Opis	G	S	GN	DI
Ustrezna osvetlitev	Prostori, vitrine in eksponati so neodbojno osvetljeni.	×			
Prostor za počitek	Stoli, voda, avtomat z okrepčili ali druge oblike možnosti počitka služijo vsem obiskovalcem muzeja, zlasti pa gibalno oviranim, starejšim in otrokom.*	×			
Otroški vozički, vozički in/ali električni skuterji	V primeru obsežnejše muzejske postavitve možnost izposoje vozička in/ali električnega skuterja ter otroškega vozička.	×			
Nižja višina polic in vitrin z eksponati, maket, pultov ipd.	Dostop otrokom, osebam nižje rasti in osebam na vozičkih.	×			
Nizka stikala, gumbi, vtikači za avdio vodiče ipd.	Nivo omogoča dostop otrokom, osebam nižje rasti in osebam na vozičkih (tudi tistim z oviranostjo zgornjih okončin).	×			
Široke prehodne poti, dovolj prostora med policami, vitrinami in eksponati	Postavitev omogoča gibanje več obiskovalcev, daje občutek sproščenosti in omogoča dostop tudi gibalno oviranim osebam na vozičku.	×			
Izravnani nivoji in/ali ustrezne nivojske premostitve	Dvigala, položne klančine, dvizne ploščadi ipd. povsod, kjer prostori niso v istem nivoju.	×			
Prilagojene sanitarije	Široka vrata ter nizka stikala, umivalnik, ogledalo, oprijemala, prilagojena školjka ipd.	×			
Primerna označitev	Ustrezni kontrasti, dovolj velike črke in piktogrami za posamezno informacijo s področja različnih tipov oviranosti.	×	×	×	×
Vstop dovoljen psom vodičem in spremljevalcem	Osebe z oviranostjo se lažje znajdejo s spremljevalcem ali psom vodičem, zato je vstop v muzej omogočen tudi tem (npr. posoda z vodo za psa, brezplačen vstop za spremljevalca ipd.).	×	×	×	×

Tabela 1. Predlagane rešitve za doseganje dostopnosti muzejev z opredelitvijo ciljne skupine.

Table 1. Proposed solutions for achieving museum accessibility for select target groups.

* Več o načrtovanju arhitekturne oziroma fizične dostopnosti (Albrecht et al. 2010; Museums 1991; Splet 19; Gselman, Kreševič 1982; Lipec Stopar et al. 2009; Vovk 2000).

¹¹ Legenda h kraticam v tabelah 2–4: G – gibalno ovirane osebe; S – slepe in slabovidne osebe; GN – gluhe in naglušne osebe; DI – duševno in intelektualno ovirane osebe.

KOMUNIKACIJSKA IN INFORMACIJSKA DOSTOPNOST**	Opis	G	S	GN	DI
Informacijska opremljenost in informacijsko-komunikacijski sistemi	Informacijsko-komunikacijski sistem vključuje taktilno vodenje, avdio in vizualno vodenje po prostorih. Sistem je standardiziran, jasen, razumljiv in poenoten po celotnem objektu. S primernimi oznakami so podane osnovne informacije o lokacijah (npr. informacijski pult, sanitarije ipd.), o smereh hoje, izhodu in požarni poti, nazivih prostorov, kontaktnih osebah, opozorilih ter posebne oznake o dostopnosti muzeja. Za lažje načrtovanje obiska muzeja so informacije podane tudi na spletu, v različnih medijih, v obliki tiskanih materialov ipd., vendar tako v pisni kot tudi v avdio, video in drugih prilagojenih oblikah.	×	×	×	×
Uporaba informacijsko-komunikacijskih tehnologij in orodij	Prilagojena spletna stran za slepe, 3D predstavitev na spletu in/ali kot del razstave, 3D kopije predmetov za slepe, avdio vodiči za gluhe, interaktivne aplikacije kot učni pripomoček ipd. Izbira IKT je prilagojena ciljni skupini, namenu razstave, namenu sporočilnosti posamezne rešitve, obsegu informacij ipd.	×	×	×	×
Interaktivne table in drugi interaktivni učni pripomočki	Interaktivne table in drugi interaktivni učni pripomočki v obliki računalniških programov, dostopnih na računalnikih v okviru muzejske postavitve in na spletni strani muzeja spodbujajo vid, sluh, um, motoriko rok, nog in/ali celega telesa ter kognitivno zaznavanje, razčlenjevanje in odzivanje. Ponujajo igrivo in privlačno dopolnitev vsebin npr. z namenom spoznavanja drugačnosti in samih muzejskih vsebin (npr. spoznavanje a.) vida, anatomije očesa ipd., b.) sluha, anatomije ušesa, c.) predstavljenih arheoloških vsebin ipd.). Namenjeni so učenju in spoznavanju, spodbujajo angažiran obisk in sodelovanje obiskovalcev ter večje doživetje in pomnjenje vsebin. So dobrodošel pripomoček za vse starostne skupine, posebej za otroke in mladino.	×		×	×
Prilagojena spletna stran	Prilagojena za slepe, slabovidne in barvno slepe, opremljena z rešitvami za gluhe in naglušne (podnapisi, tolmač, veliko slikovnega in video materiala, opremljenega tudi z zvočnimi opisi za slepe).	×	×	×	×
Avdio vsebine	Avdio vodiči, zvočne kulise (oz. zvočni prostori) z različnimi realnimi ali poustvarjenimi avdio efekti kot del muzejske postavitve in dopolnitev muzejskih vsebin.	×	×		×
Video vsebine	Tematski filmi in vizualni efekti kot del muzejske postavitve in dopolnitev muzejskih vsebin. Kot popestritev muzejske vsebine so v pomoč 3D tehnologije za poustvarjanje realnih ali virtualnih svetov.	×		×	×

** Več o načrtovanju komunikacijske in informacijske dostopnosti (Albrecht et al. 2010; Museums 1991; Splet 19; Bračun 2006; Bračun Sova 2008a; isti 2008b; Hočevar 2007; Šuštar et al. 2007; Krivic 2008; Kužnik 2007; isti 2009; isti 2010; Lipec Stopar et al. 2009; Oter 2002; isti 2006; Vodeb, Zakrajšek 2002; Vokić 2007).

KOMUNIKACIJSKA IN INFORMACIJSKA DOSTOPNOST	Opis	G	S	GN	DI
Video vodič s tolmačem znakovnega jezika	Sistem elektronskega vodenja po zbirki s tolmačem v znakovnem jeziku od eksponata do eksponata za gluhe in naglušne osebe. Dopolnjuje ostale muzejske vsebine in vsebinsko nadomesti vse slušno podane informacije. Sledi načelom preprostosti, jasnosti in razumljivosti.			×	
Taktilno vodenje po prostorih z muzejskimi vsebinami	Kombinacija talnega vodenja s taktilnimi trakovi in stenskega z brajico (stenska vodila, ročaji ipd.) – talno vodenje slepih in slabovidnih s pomočjo bele palice in/ali čevljev daje informacije o poti, smeri hoje in lokaciji eksponatov, stensko vodenje pa dodaja še vsebine.		×		
Tipne predstavitve predmetov in vsebin	Tipne slike, reliefne stene, makete in taktilni zemljevidi dopolnjujejo muzejsko postavitvev za lažjo prostorsko orientacijo. Pomembnejši eksponati se v obliki replik izpostavijo na otip.		×		×
Asistivni sistemi za naglušne (FM in RM sistemi, indukcijska zanka)	Asistivni sistemi za naglušne osebe, namenjene krepitevi zvoka v prostorih, zlasti v primerih različnih vodenj, predavanj, predstavitev in drugih dogodkov.			×	
Besedila	Kontrastne črke, dovolj velik font pisave (vsaj 12 pik za besedila in 24 pik za napisne tablice), neserifna, linearna in pokončna pisava, leva poravnava, 1,5 medvrstični razmak, besedilo dopolnjuje brajica (za krajše informacije) in avdio vsebine (za daljše informacije).		×		×
Tekstovni opisi glasovnih informacij	Filmi, opremljeni s podnapisi in tolmačem znakovnega jezika. Preprost jezik, kratki in jedrnatih stavki, enostavne besede, prilagojene besednemu zakladu slovenskega znakovnega jezika.			×	
Različni efekti za gluhe in naglušne	Vibracijski, svetlobni, barvni in drugi efekti ter poskus predstavitve zvočnih signalov v obliki udarcev, vibracij, igre barv, senc ipd.			×	×
Strukturiranost besedila	Struktura besedila prilagojena gluhih in naglušnim ter osebam s težavami z duševnim zdravjem in procesi učenja. Pregledna besedila, strukturirana v obliki preprostih zgodb, kratkih stavkov, hierarhično zasnovana, enostaven in razumljiv jezik, skice, shematične risbe ipd. Za slepe bogat besedni zaklad in slikoviti opisi, vključno z opisi vizualnih predstavitev (slike, video, makete, zlasti tistih, ki jih ni mogoče otipati).			×	×

Tabela 2. Predlagane rešitve za doseganje dostopnosti muzejev z opredelitvijo ciljne skupine.

Table 2. Proposed solutions for achieving museum accessibility for select target groups.

Sodobni muzeji se vse bolj odpirajo javnosti in pridobivajo posluš do potreb vseh obiskovalcev. Hkrati se z razvojem sodobne družbe ter njeno vse večjo informacijsko in tehnološko naravnostjo multiplicirajo tudi tehnologije

in načini interpretacije, ki jih lahko uporabimo za doseganje čim večje dostopnosti muzejev. Razvoju ni videti konca. Ob tem tudi človeška domiselnost nima meja, zato naj poudarim, da so predstavljene rešitve le strnjen pre-

KOGNITIVNA DOSTOPNOST ter VODENJA, PEDAGOŠKE IN ANDRAGOŠKE AKTIVNOSTI***	Opis	G	S	GN	DI
Razumljiva besedila in govor	Kratke, jednato podane informacije, preprosti besedni zaklad, ponavljanje ključnih besed, kratki stavki, izogibanje abstraktnim informacijam, slike, skice, govor podkrepjen s praktičnimi primeri, delavnicami, poizkusi.		×		×
Lahko berljiv vodič k razstavi	Ključne besede v obliki samostalnikov in preprostih pridevnikov. Stavki z uporabo najbolj običajnih glagolov. Velike črke. Slike, znaki in preprosti shematični prikazi, ki dopolnjujejo besedilo.			×	×
Pedagoške delavnice in igre vlog	Priporočene so delavnice in igre vlog. Zaradi specifik ciljnih skupin se uporabijo dopolnilne metode, posebej takšne, ki omogočajo participiranje vseh udeležencev.	×	×	×	×
Delavnice spoznavanja brajice	S filmom in/ali vodičem vodene delavnice spoznavanja brajice z osnovnimi pripomočki (model, šilo, abeceda, braillov stroj ipd.).	×		×	×
Delavnice tipanja, iskanja arheoloških predmetov v zemlji, peskovniku ipd.	Tematsko oblikovane in ciljni populaciji prilagojene delavnice v peskovniku z uporabo kopij oziroma replik.		×	×	×
Osebna vodenja za slepe in slabovidne osebe	Z ilustrativnim opisom in možnostjo otipa eksponatov se slepim in slabovidnim omogoči polnejše doživetje muzejske postavitve.		×		
Organizacija vodenja s tolmačem znakovnega jezika	Organizacija vodenja s tolmačem SZJ po izbiri. Primerna je tako za skupine kot za posameznike.			×	
Delavnice spoznavanja znakovnega jezika	Delavnice spoznavanja znakovnega jezika so posebej primerne za obiskovalce brez ali z drugo obliko oviranosti. Osveščajo in prispevajo k razumevanju komunikacijskih posebnosti gluhih in naglušnih.	×		×	×

Tabela 3: Predlagane rešitve za doseganje dostopnosti muzejev z opredelitvijo ciljne skupine.

Table 3. Proposed solutions for achieving museum accessibility for select target groups.

gled najpogostejših, meni znanih rešitev. Nesporno bomo v prihodnje lahko dodali zajeten nabor novih, tudi bolj-
ših. Pregled je pripravljen v tematskih sklopih in je zgolj
usmeritev, saj je ob zasnovi sleherne muzejske interpre-
tacije za poglobljeno poznavanje prilagoditev, ki služijo
potrebam ciljne skupine, treba v roke vzeti obsežnejše,
tematsko bolj usmerjene vire. V pregledu uporabljene li-
terature je mogoče najti veliko uporabnega gradiva.

Poskus zasnove dostopnega ekomuzeja na primeru najdišča Potočka zijalka

Osrednja naloga pričujočega prispevka je poskus zasnove dostopnega ekomuzeja na primeru najdišča Potočka zijalka, kar je interdisciplinaren in kompleksno zastavljen cilj. V okviru ene same raziskave ga ni mogoče v vsej svoji kompleksnosti predstaviti ali celo realizirati, zato podan predlog ekomuzeja predstavlja zgolj izhodišče, na katerem je mogoče še leta in desetletja graditi zgodbo.

Pri oblikovanju predloga sem za muzejsko interpretacijo najdišča Potočka zijalka ubrala sledeče korake:

*** Več o načrtovanju kognitivne dostopnosti (Museums 1991; Splet 19; Oter 2006; Lipec Stopar et al. 2009; Kužnik 2007; Županek 2008a; ista 2008b).

1. opredelitev muzejske teme ter raziskava najdišča Potočka zijalka v kontekstu paleookolja in prisotnosti paleolitskega človeka (podrobneje v Rebernik 2013);
2. opredelitev ciljne skupine ter njenih specifik in potreb;
3. pregled pomena heritologije, arheologije za javnost ter sodobnih muzejskih pristopov (podrobneje v Rebernik 2013);
4. opredelitev specifik najdišča Potočka zijalka;
5. izbor ekomuzeja kot najprimernejše oblike muzejske interpretacije najdišča kot celote;
6. zasnova scenarija razstave;
7. izbor sredstev in načinov muzejske interpretacije (tj. izbor sredstev za doseganje dostopnosti upoštevajoč specifik ciljne skupine ter specifik najdišča samega in zasnova celovitega vsebinsko in tehnično dostopnega ekomuzeja v pisni in slikovni obliki).

Prispevek se je do tega trenutka osredotočal večinoma na tri vprašanja v procesu načrtovanja muzejske interpretacije¹²: Kaj želimo predstaviti? Komu je predstavitev namenjena? Zakaj želimo to predstaviti? V nadaljevanju pa se bomo osredotočili na vprašanje kako bomo prezentirali sam muzej?

Predlagam konkretno vsebinsko in tehnično dostopno, čim bolj razumljivo, prijazno ter vsebinsko zanimivo, a hkrati strokovno podprto predstavitev paleolitskega najdišča Potočka zijalka v obliki ekomuzeja, podprtega z različnimi alternativnimi sredstvi muzeološke interpretacije.

Kljub temu, da slednje vprašanje terja tudi odgovor na celovito strategijo in koncept prezentacije muzeja, se na tem mestu ne bom ukvarjala s pristojnostjo služb, lokacijskimi in drugimi dovoljenji, prav tako ne s finančnimi možnostmi, čeprav so to področja, brez katerih izvedba tovrstnega muzeja ni mogoča in sodi prav v strateško načrtovanje muzeja. Vprašanje presega okvirje tega prispevka. Želim si, da bi ideja osveščala stroko, in da bi jo kot pomembno prepoznali tudi tisti ljudje v stroki, ki imajo možnost premakniti kaj na bolje tudi na področju dostopnosti arheološke kulturne dediščine ter vzpostaviti še tesnejši stik z lokalnim prebivalstvom za njeno oživitvev.

In končno, če vemo, kaj predstavljamo, komu, zakaj in kako, se moramo posvetiti še čisto specifičnemu vprašanju: kako učinkovito združiti rešitve za različne tipe ovi-

ranosti in hkrati čim bolj optimalno predstaviti najdišče upoštevajoč njegove specifikke?

Specifike najdišča Potočka zijalka

Najdišče Potočka zijalka bogati zanimiva zgodba, vendar pa hkrati ponuja številne izzive za oblikovanje rešitev, ki bodo sprejemljive, razumljive in nasploh dostopne za vse obiskovalce, ne glede na morebiten primanjkljaj.

Prvi in največji izziv predstavlja lega najdišča v (visoko) alpskem prostoru z omejeno dostopnostjo. Pot do nje vodi neposredno na goro Olševo, po srednje zahtevni poti slabi dve uri hoda od parkirišča. Jasno je, da je tak podvig za večino (zlasti težje) gibalno oviranih oseb ter slepih in močno slabovidnih oseb praktično nepremagljiva ovira.

Drugi izziv je čas, ki nas loči od kamene dobe. Težko je poustvariti klimatske in druge pogoje, o katerih le domnevamo na podlagi arheoloških virov. Toda sledi naravnega okolja so dale precej jasno sliko o tedanjih klimatskih pogojih, flori in favni, zato je v sodelovanju z geologijo, arheozoologijo, paleobotaniko in drugimi strokami ta del s pomočjo sodobnih metod, tehnik, opreme in pripomočkov, npr. avdio-vizualne, 3D in druge tehnologije, možno poustvariti.

Izziv predstavljajo tudi predmeti, njihov pomen, funkcija in multiple interpretacije. Muzealija je po Maroeviću (1993; Antlej 2013, 140) predmet kulturne dediščine z informacijskim potencialom, ki ga je mogoče obravnavati na dokumentarni, komunikacijski in informacijski način. Je izvor, nosilec in posrednik informacije ter dokument nekega okolja. Za nas sta še posebej pomembna komunikacijski in informacijski način, pri čemer obiskovalcu predajamo sporočilo o predmetu. V tem kontekstu je potrebno poseči v interpretacijo predmeta, zato sem najprej morala narediti raziskavo najdišča Potočke zijalke, odkritih najdb in temeljnih ugotovitev, da bi sklepe o načinu življenja, sporazumevanja in vseh ostalih kompleksnih vedenjskih vzorcih, ki pritličejo anatomsko modernemu človeku mlajšega paleolitika, lahko predstavila ciljni skupini na njim prijazen in dostopen način (podrobneje v Rebernik 2013, 18).

V procesu muzealizacije je potreben temeljit razmislek, na kakšen način, v kakšni obliki, s katerimi pripomočki bomo izbrano temo predstavili različnim ciljnim skupinam na jassen in razumljiv način. Kako bomo slepim predstavili

¹² Po Johnu Veverki (Veverka 1994, 32; Antlej 2013, 145), ki navaja štiri ključna vprašanja v procesu načrtovanja muzejske interpretacije.

SOBA 1: Potočka zijalka, visokoalpska paleolitska postaja (priloga 3; 4)
Geografska in vsebinska umestitev jamskega najdišča Potočka zijalka. Orientacija v prostoru, seznanitev z raziskavami najdišča, ključnimi najdbami in uvod v razstavo.
SOBA 2: Klima, rastlinstvo in živalstvo v času ledene dobe (priloga 5; 6)
Predstavitev ledene dobe, klimatskih pogojev, rastlinstva in živalstva ter uvod v prihod modernega človeka v naše kraje v hladnih ledenodobnih razmerah.
SOBA 3: Potočka zijalka v času ledene dobe (priloga 7)
Uvod v podrobnejšo predstavitev najdišča Potočka zijalka kot brloga jamskega medveda in postojanke paleolitskega lovca v času, ko se postopoma topli pred zadnjim poledenitvenim sunkom.
SOBA 4: Moderni človek naseli Evropo in nadomesti neandertalca (priloge 8–10)
Seznanitev z vprašanji, kdaj je moderni človek prišel v Evropo, predstavitev modernega človeka, njegovega arhaičnega sorodnika neandertalca in njunega mešanja.
SOBA 5: Potočka zijalka, brlog jamskega medveda (priloga 11)
Pomen jamskega medveda za sodobnega človeka v času paleolitika ter sledi jamskega medveda in človeka v jami Potočka zijalka.
SOBA 6: Lovec, ki je obiskoval Potočko zijalko (priloga 12)
Sledi modernega človeka v jami Potočka zijalka, interpretacija najdb ter prikaz izdelave koščenenih konic, kamnitega orodja in šivanja.
SOBA 7: Moderni človek v luči umetnosti in duhovnih predstav (priloga 13)
Seznanitev z osnovnimi interpretacijami paleolitske umetnosti in duhovnih predstav modernega človeka ter rekonstrukcija umetniškega izražanja skozi glasbo in ples.
SOBA 8: Pomen vida, sluha, giba in misli za ledenodobnega lovca ter skrb za sočloveka v času paleolitika (priloga 14)
Prikaz pomena vida, sluha, giba in misli v krutih razmerah v času ledene dobe ter tega, kako se kažejo zametki skrbi za sočloveka že v času paleolitika. Prehod v sedanji čas ter nagovor obiskovalca s sporočilom, da je razstava zasnovana multisenzorno in kolikor je mogoče dostopna. Zgodba o Potočki zijalki tako vabi vse obiskovalce, ne glede na morebitno oviranost.

Tabela 4. Sinopsis muzejske postavitve/razstave po sobah.

Table 4. Synopsis of the museum exhibition room by room.

barve? Kako bomo gluhih zaigrali tone, ki jih je mogoče izvabiti iz spodnje čeljustnice z luknjami, domnevne piščali? Iznajdljivost, domiselnost, izkušnje stroke in uporabnikov samih, multisenzorno podajanje vsebin, smernice univerzalnega oblikovanja in drugo so le deli kompleksnega odgovora na ta vprašanja. Gre za izzive, ki jih ni mogoče strniti v eno raziskavo oziroma en prispevek, kaj šele v eno poglavje. Prispevek naj bi le nakazal kompleksnost rešitev, potrebnih, da ekomuzej zaživi v širokem krogu obiskovalcev z različnimi potrebami.

Koncept in zasnova ekomuzeja Potočka zijalka

Ekomuzej Potočka zijalka ni le najdišče, muzejska zgradba, muzejska postavitve ali razstava. Gre za širši koncept,

ki združuje celotno solčavsko kulturno dediščino, okolje, lokalno skupnost, obiskovalce in ostale družbeno-ekonomske vidike. V pričujočem predlogu dostopnega ekomuzeja se bom posvetila predvsem muzejski postavitvi oziroma razstavi (priloge 1–14). V njej lahko posebej nazorno predstavim rešitve, ki so potrebne, da bo ekomuzej dostopen tudi ciljni skupini oseb z različnimi primanjkljaji. Za piko na i sem predstavitev razstave nadgradila z nekaj idejami za krepitev partnerstva z javnostjo.

Razstava z naslovom *Potočka zijalka, brlog jamskega medveda in postojanka paleolitskega lovca* je nekoliko nenavadna. Njeno primarno sporočilo bi bilo „Preteklost pripada vsem!“ Skladno s tem je njen glavni cilj predstaviti zgodbo o paleolitskem človeku in paleolitski postoj-

Predlogi za tehnično opremljenost muzejske postavitve/razstave:
• panoji, • vitrine z muzejskimi predmeti, • replike in makete z možnostjo otipa, • zvočna kulisa/zvočni prostor, • avdio vodič, • video vodič v znakovnem jeziku, • taktilno vodenje, • tablice z brajico, • reliefne fototapete, • figure ljudi in živali v naravni velikosti ter prikaz načina življenja, • interaktivni pripomočki, • virtualne vsebine – poustvarjanje paleolitskega okolja in načina življenja, • multisenzorni učinki (toplo-hladno, svetlobni efekti, vonjave, zvoki ipd.), • tiskan katalog k razstavi, • lahko berljiv vodič k razstavi, • prilagojena spletna stran, • prostori za počitek s klopjo in pitnikom, okrepčila (voda, prigrizki, pijača, kava ipd.)

Tabela 5. Predlogi za tehnično opremljenost muzejske postavitve/razstave.

Table 5. Proposals for the technical support of the exhibition.

janki Potočka zijalka tudi osebam, ki zaradi svoje fizične, senzorne ali kognitivne oviranosti potrebujejo drugačne načine in pristope prezentacije ter podajanja informacij. Zasnova razstave tako temelji na pristopu, ki poskuša sleherni informacijo podati v oblikah, ki bodo zagotavljale dostopnost vsem, zato se zdi tehnično izjemno zgoščen. To je le predlog, ki opozarja na potrebe vseh ciljnih skupin in poskuša vsaj shematično strniti vse znane rešitve v skupen, dopolnjujoč kontekst.

Namen muzejske postavitve/razstave

Namen razstave je zapolniti vrzel, ki vlada na področju dostopnosti (arheološke) kulturne dediščine v Sloveniji. Z vidika stroke in potreb ciljne javnosti ga lahko strnem v štiri točke:

- prikazati možnosti in priložnosti pri oblikovanju dostopnih muzejskih razstav;
- prispevati k osveščenosti in aktivaciji stroke, da bi k oblikovanju muzejskih razstav pristopali upoštevajoč potrebe vseh družbenih skupin;
- osebam s primanjkljaji ponuditi priložnost za doživetje kulturne dediščine v polni meri v njim prilagojenih oblikah;
- javnostim nuditi priložnost inkluzije.

Sinopsis muzejske postavitve/razstave

Muzejska postavitvev je zasnovana po muzejskih sobah, ki jih povezuje rdeča nit, razkrita že v naslovu razstave. Vsaka soba predstavlja temo iz celote razstave in plete zgodbo okrog osrednjega predmeta, skupine predmetov, teme ali dogajanja. Sobe med seboj v enovito zaključeno celoto povezuje avdio, video in taktilni sistem vodenja. Prehodi med sobami so vsebinsko in fizično mehki, tako da ustvarjajo povezljivost prostorov in razstave. Vsebine po posameznih sobah so predstavljene na tabeli 4.

Tehnična opremljenost muzejske postavitve

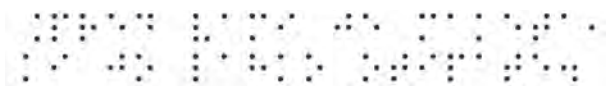
Prostori, eksponati in asistivni pripomočki (npr. vodiči, replike) so jasno označeni s sistemom piktografskega označevanja (slika 2). Vsi sistemi vodenja, tj. taktilni, avdio in video vodič v znakovnem jeziku ter sistem piktografskega označevanja so ob vhodu predstavljeni v besedni in znakovni obliki z vrsto podatkov, kot so zasnova sistema, pomen oznak, dostopnost, cenik, način uporabe ipd.

V vsaki sobi je ena ali več oštevilčenih informacijskih točk za avdio in video vodiče z znakovnim jezikom. Avdio vodič podaja več nivojev vsebine (1. osnovna vsebina postavitve, 2. vsebina panojev in opis slik na panoju

Slika 2. Piktogrami za podajanje informacij o dostopnosti (Bračun Sova et al. 2009, 67–68).

Figure 2. Pictograms providing information on accessibility (Bračun Sova et al. 2009, 67–68).

Slika 3. Napis v brajici »Pred vami je maketa, ki jo lahko otipate«. (pripravil: B. Bratušek, Videro, d. o. o., september 2013).

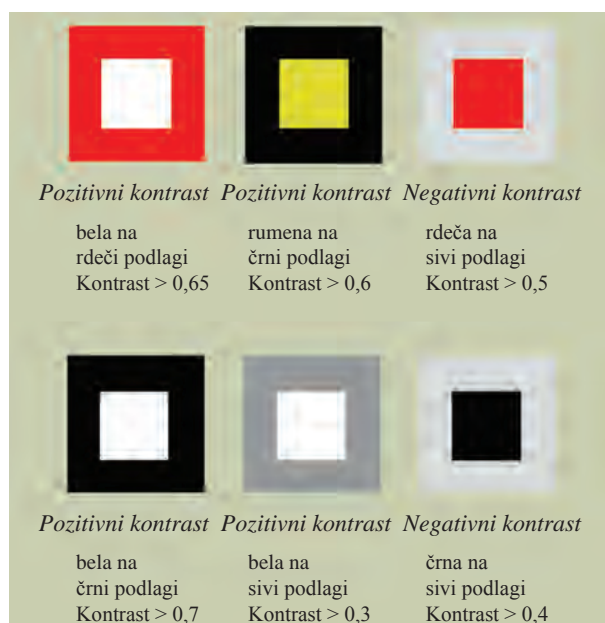
Figure 3. Braille inscription 'In front of you there is a model which can be touched' (by: B. Bratušek, Videro, d. o. o., September 2013).

za slepe, 3. opis prostora za slepe). Fotografije in drugi vizualni elementi so za slepe posebej slikovito opisani.

Video vodič za gluhe in naglušne podaja kratke in jasne informacije, ki slonijo na scenariju razstave ter so kot podpora vizualnim elementom.

Taktilni sistem vodenja je neprekinjen, prehaja iz sobe v sobo in povezuje vse elemente muzejske postavitve, tj. eksponate, makete, informativne točke ipd. Povezuje vhode in izhode, vodi do recepcije, trgovine s spominki, sanitarij, miz in klopi. Talni taktilni sistem je dopolnjen z avdio vodičem in informacijami v brajici o eksponatih in razstavnih scenah. Napisi v brajici sporočajo, katere eksponate je možno otipati (slika 3). Avdio vodič (ali osebni vodič v primeru organiziranega vodenja) in zvočna kulisa pa nudita informacije za celovito razumevanje razstave.

Podajanje informacij je zagotovljeno v avdio, video, foto, tekstovni, taktilni, v brajici in drugih oblikah. Besedila so dovolj velika in kontrastnih barv (slika 4). Sobe so označene z velikimi kontrastnimi številkami, ki se skladajo s sistemom številčenja vsebin v avdio in video vodičih.

Slika 4. Kontrasti, primerni za slabovidne osebe (Albreht 2010, 81, skica 75).

Figure 4. Contrasts suitable for visually impaired people (Albreht 2010, 81, skica 75).

SOBA 1: Potočka zijalka, visokoalpska paleolitska postaja (priloga 3; 4)
V sredini sobe je maketa gore Olševe z jamo Potočka zijalka, ki jo lahko otipajo tudi slepi in slabovidni. Višina makete omogoča dostop in ogled vsem, tudi otrokom in osebam na vozičkih. Ob maketi je pano s podrobnejšimi informacijami in slikami ter informativna točka s številko za avdio vodič in vodič z znakovnim jezikom. Ob maketi je tablica s kratkim opisom z velikimi črkami ter opisom v brajci. Do makete vodi sistem talnega taktilnega vodenja. Stene so v celoti obdane s fototapeto naravnega okolja doline Solčave danes. Ob glavni steni je „izkopavalni kotiček“ s projekcijo kratkega filma o zgodovini raziskav, opremljenega s podnapisi in tolmačem znakovnega jezika. Zvočna kulisa poustvarja veter, šelestenje listja, občasno pokanje vej in padanje skal ter kamenja.
SOBA 2: Klima, rastlinstvo in živalstvo v času ledene dobe (priloga 5; 6)
Soba 2 s fototapetami poustvarja okolje gore Olševe v zimskem času, na njih pa je mogoče prepoznati ledenodobne živali in rastline. Živali so reliefno izbočene, da jih je z drsenjem po steni mogoče otipati. Živali imajo prikazane detajle, kot so dlaka, zobje, rogovi ipd. Ob vsaki živali je napis z velikimi črkami in ploščica z brajico, ki sporoča, za katero žival gre. Taktilno talno vodenje usmerja slepega obiskovalca skozi sobo, da lahko otipa in „doživi“ okolje živali v času ledene dobe. Na začetku sobe so informativne točka za avdio in video vodiče ter panoji, ki prikazujejo kronološko lestvico ledene dobe, graf temperaturnih nihanj v času ledene dobe ter pregled favne in flore v času, ko je Potočko zijalko obiskoval človek. Zvočna kulisa poustvarja „dinamično“ tišino/spokojnost naravnega okolja z redkimi glasovi živali, stopanja le-teh po snegu, pokanja vej, ledu in plazu, vetra, snežnega meteža.
SOBA 3: Potočka zijalka v času ledene dobe (priloga 7)
Soba 3 je prirajena v jamo s platojem pred vhodom vanjo. Plato poustvarja razmere ledene dobe in je zato delno prekrit s snegom, skalni robovi jame pa z visečimi ledenimi svečami. Tla pokajo pod nogami (vizualni učinki, zvočna kulisa). Občuti se hlad, vendar fototapeta pričara občutek toplote sončnih žarkov, kar ponazarja postopno otoplitev. Plato se nadaljuje v jamo, v katero je mogoče vstopiti, v njej pa so ledeni talni kapniki in figura spečega medveda. Del tal proti notranjosti jame obsegajo zamrznjena tla. Soba je opremljena s taktilnim vodenjem za slepe, panojem, ki opisuje jamo, informacijsko točko za avdio in video vodič ter tablico s kratkimi informacijami v brajci. Zvočna kulisa s pokanjem ledu sicer poustvarja mraz, vendar kapljanje v jami že nakazuje rahlo otoplitev. Slišijo se medvedje dihanje, zvok medveda pri obedu, cviljenje medvedjih mladičev.
SOBA 4: Moderni človek naseli Evropo in nadomesti neandertalca (priloge 8–10)
Soba večjih dimenzij je opremljena s taktilnim vodenjem po tleh. V smeri od prehoda iz tretje sobe proti prehodu v peto sobo simbolno nakazuje časovno pot, ki jo prehodi človek v Evropi; najprej neandertalec sam, nato skupaj s <i>Homo sapiensom</i> , nato pa neandertalec izgine in ostanejo samo še večje skupine modernega človeka, ki je mdr. pustil sledi tudi v jami Potočka zijalka. Soba je razdeljena na dva vsebinska sklopa, ki prehajata eden v drugega, ko si neandertalec in <i>Homo sapiens</i> delita življenjski prostor v Evropi. Prvi del sobe predstavlja čas bivanja neandertalca. Ob steni je v obliki figur naravne velikosti prikazana manjša skupina neandertalcev v skupinskem lovu (ženske in otroci se iz varne razdalje vključujejo v lov). Srednji del sobe prikazuje čas, ko neandertalec in <i>Homo sapiens</i> ponekod v Evropi sočasno bivata. Nakazujeta ju figuri naravne velikosti, neandertalec dva koraka za <i>Homo sapiensom</i> , kar simbolično predstavlja neandertalčevo nazadovanje in izumrtje. Drugi del sobe prikazuje čas prihoda in bivanja <i>Homo sapiensa</i> v Evropi. Na steni je fototapeta jame in predjamskega prostora, pred njo pa figure družine v naravni velikosti. Moški izdeluje/popravlja koščeno konico, ženska peče meso na ognju, otrok se igra s kamni. Na tleh je simbolno predstavljen časovni trak, ki je zlit s taktilnim vodenjem za slepe in ga je mogoče otipati. Vmes so tri informacijske postaje za avdio in video vodiče, ter za tri panoje, ki 1.) pojasnijo prihod modernega človeka in nadomestitev neandertalca, 2.) opišejo neandertalca, 3.) opišejo <i>Homo sapiensa</i> . Ob vsakem panoju je tablica s kratkimi informacijami v brajci o prikazanih figurah. Zvočna kulisa poustvarja prihod sodobnega človeka in njegove kulture. Po krajšem uvodnem delu, ki z neko težo nakazuje odhod neandertalca se prične živahno, razgibano dogajanje, ki vključuje zvoke obdelave kosti, prasketanje ognja, preprosto čebljanje med člani skupnosti, glasbo in govor.
SOBA 5: Potočka zijalka, brlog jamskega medveda (priloga 11)
Osrednji predmet v sobi je replika okostja jamskega medveda v naravni velikosti, ki ga hrani Prirodoslovni muzej Slovenije. Replika stoji na tleh, ob njej je tipna maketa okostja v pomanjšanem merilu v višini približno 1 m in tako na dosegu roke. Ob pomanjšani maketi je ena izmed kosti v okostju razstavljena za otip in primerjavo v naravni velikosti. Ob okostju in maketi je informacijska točka za avdio in video vodič s panojem in tablico s kratkimi informacijami v brajci. Do replike in okrog nje vodijo taktilne oznake. Levo in desno od replike sta dve vitrini (višina, primerna za invalide in otroke, antirefleksno steklo). Do njiju vodijo taktilne oznake, ob njiju pa so informativne točka za avdio in video vodič ter pano in tablica z brajico. V levi vitrini je izbor do 10 velikih koščeni konic, ob vitrini pa je ena izmed njih na voljo za otip za slepe in slabovidne. V desni vitrini sta mala koščena konica P102 dolžine ok. 4 cm in poškodovana lopatica z rekonstrukcijo vboda s konico. Ob vitrini je replika male koščene konice za otip ter predlog nasaditve puščične osti v bezgov naperek. Stene so opremljene s fototapeto srečanja jamskega medveda in človeka pred vhodom v jamo. Človek dviguje sulico nad medveda. Zvočna kulisa poustvarja težko medvedjo hojo in njegove glasove, ki se razvijajo v rjojenje ob napadu in zasaditvi puščične v lopatico.

SOBA 6: Lovec, ki je obiskoval Potočko zijalko (priloga 12)
Soba vključuje osrednje dogajanje in tri vsebinske sklope, ki so med seboj povezani s taktilnim vodenjem ter vključujejo informativne točko za avdio in video vodič, pano ter ploščico z brajico. Ob njih je replika izbranega predmeta. Osrednje dogajanje prikazuje modernega človeka po lovu. Oblečen je v živalsko kožo, v eni roki ima sulico (velika koščena konica, nasajena na lesen ročaj), z drugo drži ulov – volka, ki mu visi z rame. Prvi vsebinski sklop je kotiček, kjer je prikazan postopek izdelave kamnitih orodij in njihova uporaba (za razkosavanje mesa, strganje kože ipd.). Drugi vsebinski sklop je kotiček, kjer je prikazan postopek izdelave koščenenih konic. Tretji vsebinski sklop je kotiček, kjer sta prikazana prototip koščene šivanke in ženska, ki s šivanko iz kože jelena izdeluje oblačilo. Zvočna kulisa poustvarja obdelavo kamna, zvok trganja in šivanja kože, pogovor med lovci, prasketanje ognja ipd.
SOBA 7: Moderni človek v luči umetnosti in duhovnih predstav (priloga 13)
Prostor s fototapetami jamskih sten in zatemnitvijo luči poustvarja razmere v jami. Na sredini prostora je prikazano ognjišče, ob njem je figura moškega v naravni velikosti, ki igra na paleolitsko piščal (narejena je iz spodnje čeljusti jamskega medveda z luknjami), za njim pa še 2–3 človeške figure, ki se zibljejo in mrmrajo ob zvokih. S svetlobnimi in barvnimi efekti je v sobi poustvarjena igra svetlobe in senc, ki jo na jamskih stenah riše ogenj. Do osrednjega dogajanja vodi taktilno vodenje, ob njem so informativne točka za avdio in video vodič, pano ter ploščica v brajici. Ob informativni točki je replika odkrite paleolitske piščali. V sobi je ob eni steni interaktivna igra, ki prikazuje piščal in lestvico tonov, ki jih je bilo mogoče izvabiti iz odkrite čeljusti s pomočjo eksperimenta. S pritiskom na gumbe obiskovalec ustvarja različne zvoke in hkrati simulacijo zvoka skozi različne vibracijske učinke, da bi zvok lahko doživeli tudi gluhi in naglušni. Ob drugi steni je vitrina z naborom različnih odkritih kosti z luknjami iz slovenskih paleolitskih najdišč, tj. kosti, ki jih interpretiramo kot paleolitske piščali. Zvočna kulisa poustvarja zvoke piščali v sedmih različnih tonih, ki sta jih uspela iz spodnje čeljustnice z luknjami z eksperimenti izvabiti znana slovenska muzikologa. Ob zvokih je slišati prasketanje ognja in mrmranje drugih članov skupnosti, ki spremlja zvok piščali.
SOBA 8: Pomen vida, sluha, giba in misli za ledenodobnega lovca (priloga 14)
Ob vstopu v sobo nas preseneti figura jamskega medveda, ki se dviguje nad človekom. Ta se brani s sulico, a je že dobil nemalo poškodb. Naslednja scena, nekoliko pomaknjena proti sredini sobe, prikazuje istega lovca močno poškodovanega, okrog njega pa stojijo drugi pripadniki skupnosti. Ženska figura mu z zelenjem briše globoke rane. Soba je opremljena s panoji, ki opisujejo pomen čutil, giba in misli v različnih situacijah v mlajšem paleolitu ter s panojem, ki opisuje zamerke skrbi za sočloveka. Ob panojih so informativne točke za avdio in video vodič, tablice s kratkimi informacijami v brajici ter interaktivni kotički, s katerimi je s pomočjo pripomočkov, kot so slušalke in očala, mogoče nakazati občutek slepote ali gluhot. Z IKT pripomočki je izdelana simulacija spremenjenega kognitivnega doživetja zunanjega sveta (popačene podobe), ki prikazuje kognitivno oviranost. Soba je opremljena s taktilnim vodenjem. Zvočna kulisa dopolnjuje razstavno dogajanje s celovito zvočno zgodbo. Šumenje listja in pokanje vej naznanja prihod jamskega medveda, rjojenje medveda in kriki človeka pa poustvarjajo njun spopad ob nepričakovanem srečanju. Zvoku spopada sledijo blodnje poškodovanca ter vzdih člana, ki poškodovanca negujejo.

Tabela 6. Tehnična opremljenost po muzejskih sobah.

Table 6. Technical support in individual exhibition rooms.

Arhitekturno oziroma fizično dostopnost zagotavljajo enonivojska zasnova objekta, široke komunikacijske poti, nizka postavitveksponatov, maket, interaktivnih pripomočkov, držal, oprijemal, stikal in drugih muzejskih elementov, dostopnost sanitarij, prostori za počitek ipd.

Muzejsko postavitve bogatijo različni interaktivni pripomočki ter multisenzorni učinki (toplo-hladno, svetlobni efekti, vonjave, zvoki ipd.).

Dodatna ponudba in partnerstvo z javnostjo

Da bi muzej lahko izpolnjeval pogoje ekomuzeja, se mora povezovati tudi z lokalno skupnostjo in drugimi javnostmi. Skrbeti mora za komunikacijo z javnostjo in postati njen partner, sprejemati njene predloge in pripom-

be, z njo sodelovati in tako ustvarjati še boljši muzej. Nekaj predlogov dodatne ponudbe, ki jo je mogoče umestiti v kontekst ekomuzeja Potočke zijalke navajam v tabeli (tabela 7).

Sklep

Paleolitski moderni človek je bil misleči človek. Bil je lovec in nabiralec. V krutih razmerah ledene dobe je bil sleherni trenutek odvisen od vida, sluha, sposobnosti gibanja in mišljenja. Te sposobnosti so imele vidno vlogo v umetniškem izražanju in v morebitnih duhovnih praksah, ključne pa so bile za njegovo preživetje.

Predlogi za dodatno ponudbo ekomuzeja:
• gostišče s ponudbo lokalne kuhinje, z možnostjo nočitve in vključitve v razna domača opravila in delavnice; • organizacija vodenih ogledov: - za otroke, - za slepe in slabovidne, - za gluhe in naglušne s tolmačem ZJ, - kombinirana vodenja, - vodeni ogledi jame Potočke zijalka in gore Olševe; • organizacija dogodkov: - „Paleolitski festival” za mlade, - „Brodarjevi dnevi” s pohodom na Potočko zijalko; • organizacija izobraževanj in predavanj (za strokovno in laično javnost); • organizacija večdnevni taborov in delavnic (v sodelovanju s strokovnimi, izobraževalnimi in drugimi organizacijami):   - izobraževalni tabori za mlade z nagradnimi natečaji, - tabori „Življenje v ledeni dobi” s poskusom oživitve paleolitskega načina življenja, - arheološki tabori in delavnice, - muzikološki tabori in delavnice, - geološki tabori in delavnice, - biološki tabori in delavnice, - delavnice izdelave koščene piščali, - delavnice izdelave koščenih konic in/ali kamnitega orodja, - delavnice s simulacijo lova in nabiralništva, - eko delavnice (spoznavanje zelišč, sadežev in drugih rastlin v naravi itd.), - umetniške delavnice za oživitiev paleolitskih praks (petje, ples, šamanizem itd.).

Tabela 7. Predlogi za dodatno ponudbo ekomuzeja.

Table 7. Proposals for supplementary activities at the eco-museum.

Današnji čas je z razvojem kompleksnosti kulture postregel s kompleksnejšo skrbjo za sočloveka, tako da primanjkljaji v vidu, sluhu, gibanju in kognitivnih sposobnostih ne morejo in ne smejo vplivati niti na kvaliteto življenja posameznika, kaj šele na njegovo preživetje. Sodobna družba 21. stoletja oblikuje vizijo enakih možnosti ter si prizadeva udejanjati dostopnost, inkluzijo in univerzalno oblikovanje. S tovrstnim pristopom v družbo vključujemo vse ciljne skupine, tudi tiste s fizično, senzorno ali kognitivno oviranostjo. Cilj je zagotoviti dostopnost na vseh nivojih in vseh področjih življenja.

Uživanje kulturne dediščine je le eden izmed segmentov, ki mora biti dostopen vsem. Kulturna dediščina je namreč temelj kolektivnega spomina. V sebi nosi izjemen identitetni ter družbeno-ekonomski potencial. Vendar pa ne more in ne sme biti sama sebi namen! Novi heritološki pristopi imajo za cilj prav vzpostavljanje sodelovanja in družabništva z javnostjo v procesih ohranjanja kulturne dediščine v njenem izvornem okolju (Vidrih Perko 2011, 65–66, 296).

Pri varovanju kulturne dediščine imata vključevanje (inkluzija) in zagotavljanje dostopnosti javnosti izjemno pomembno vlogo. V polni meri se kažeta v okviru sodobne muzeološke paradigme, ki spodbuja oblikovanje dostopnega muzeja. Ta predstavlja okolje, kjer se počuti-jo vključeni vsi obiskovalci ter kjer se krepi posluš do drugačnosti in razumevanje različnosti potreb. Medtem ko se stara muzeologija in tradicionalni muzej usmerjata v muzejsko zbirko in muzejski predmet, novo muzeologijo in sodoben muzej zanimajo publika, celostno ohranjanje dediščine v njenem izvornem okolju ter pomen in vloga muzejev znotraj družbe. Nova muzeologija je usmerjena v javnost in okolje, zagovarja odprt muzej brez fizičnih in simbolnih zidov, poudarja življenjske vrednote, išče smisel življenja ter daje odgovore na krizo identitete sodobnega, odtujenega človeka. Ukvarja se z interpretacijo in prezentacijo muzejskega predmeta javnosti, ne zgolj s predmetom samim.

Načela nove muzeologije v praksi udejanja ekomuzej, ki se zdi za arheološko najdišče Potočka zijalka najprimernejša oblika muzejske prezentacije. Izhodišče pričujoče

raziskave je dejstvo, da se arheologija kot stroka še zmeraj posveča bolj sebi in je njeno poznavanje javnosti ena najšibkejših točk. Z roko v roki z načeli nove muzeologije pa ima tudi arheologija izjemen potencial, da prične izpolnjevati svoje poslanstvo. S tem namenom se mora v prvi vrsti usmeriti k interpretaciji, prezentaciji in komuniciranju z javnostjo. Predlog ekomuzeja na primeru arheološkega najdišča Potočka zijalka odgovarja sodobnim

muzeološkim usmeritvam in načelom vključujoče sodobne družbe. Z vsebinsko in tehnično prilagojeno muzejsko postavitvijo, ki dopolnjuje celostni koncept ekomuzeja, slednji odgovarja na potrebe vseh obiskovalcev. Vabi in odpira vrata tudi tistim s primanjkljaji v vidu, sluhu, mobilnosti in kognitivnem dojetju sveta, hkrati pa utira pot razumevanju, da preteklost pripada vsem in da je namen arheologije več kot le „znanost za namene znanosti“.

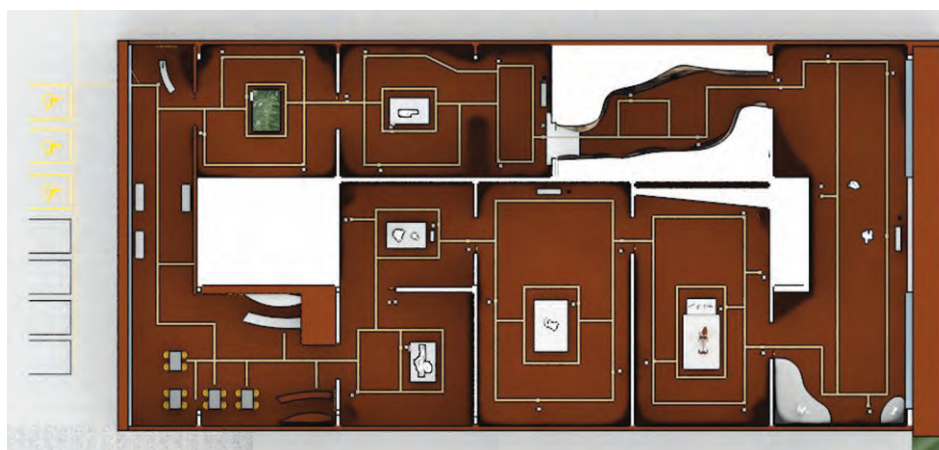
Priloge / Appendices

(vse skice / all sketches: N. Oman, 2013)

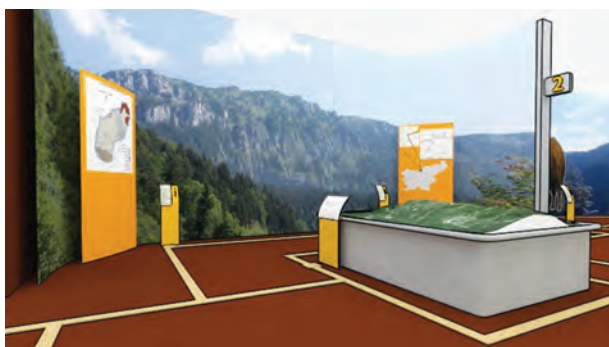
Priloga 1. Muzejska stavba v okviru ekomuzeja Potočka zijalka, umeščena v izvorno okolje.

Appendix 1. Museum building as part of the Potočka zijalka eco-museum, located in the immediate vicinity of the site itself.

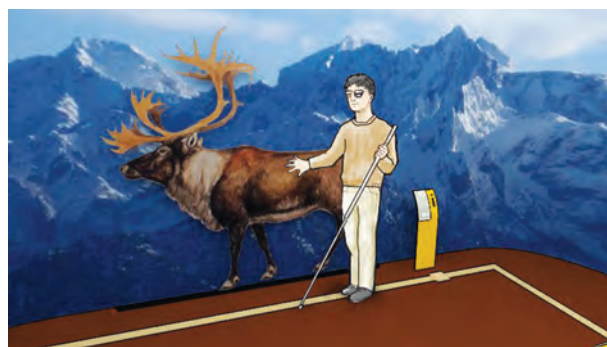
Priloga 2. Tloris muzejske postavitve z vhodom, recepcijo, sanitarijami, sobami 1–8, barom in trgovino.

Appendix 2. Floor plan of the museum building: entrance, reception, toilets, Rooms 1–8, café and shop.

Priloga 3. Soba 1 – Potočka zijalka, visokoalpska paleolitska postaja.

Appendix 3. Room 1 – Potočka zijalka, high alpine Palaeolithic cave.

Priloga 6. Soba 2 – Klima, rastlinstvo in živalstvo v času ledene dobe.

Appendix 6. Room 2 – Climate, flora and fauna in the Ice Age.

Priloga 4. Soba 1 – Potočka zijalka, visokoalpska paleolitska postaja: obiskovalec tipa maketo gore Olševa.

Appendix 4. Room 1 – Potočka zijalka, high alpine Palaeolithic cave: a visitor touches the model of Mount Olševa.

Priloga 7. Soba 3 – Potočka zijalka v času ledene dobe.

Appendix 7. Room 3 – Potočka zijalka in the Ice Age.

Priloga 5. Soba 2 – Klima, rastlinstvo in živalstvo v času ledene dobe.

Appendix 5. Room 2 – Climate, flora and fauna in the Ice Age.

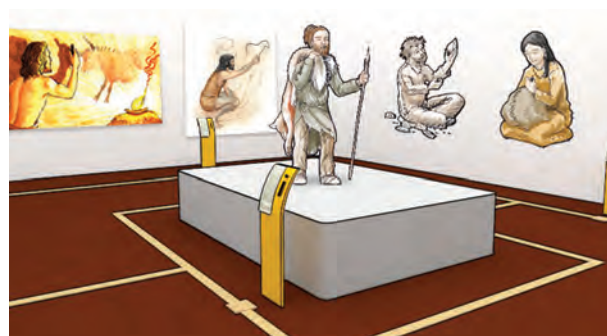
Priloga 8. Soba 4 – Moderni človek naseli Evropo in nadomesti neandertalca.

Appendix 8. Room 4 – Modern humans inhabit Europe and replace Neanderthals.

Priloga 9. Soba 4 – Moderni človek naseli Evropo in nadomesti neandertalca.

Appendix 9. Room 4 – Modern humans inhabit Europe and replace Neanderthals.

Priloga 12. Soba 6 – Lovec, ki je obiskoval Potočko zijalko.

Appendix 12. Room 6 – Hunter who visited the Potočka zijalka cave.

Priloga 10. Soba 4 – Moderni človek naseli Evropo in nadomesti neandertalca.

Appendix 10. Room 4 – Modern humans inhabit Europe and replace Neanderthals.

Priloga 13. Soba 7 – Moderni človek v luči umetnosti in duhovnih predstav.

Appendix 13. Room 7 – Artistic expression and spiritual perceptions of modern humans.

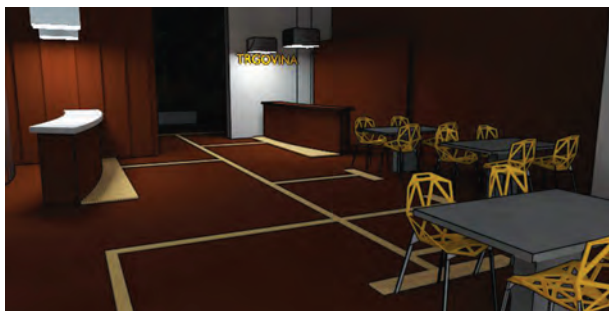
Priloga 11. Soba 5 – Potočka zijalka, brlog jamskega medveda.

Appendix 11. Room 5 – Potočka zijalka, lair of the cave bear.

Priloga 14. Soba 8 – Pomen vida, sluha, giba in misli za ledenodobnega lovca ter skrb za sočloveka v času paleolitika.

Appendix 14. Room 8 – The importance of seeing, hearing, moving and thinking to Ice Age hunters and their concern for fellow human beings in the Palaeolithic.

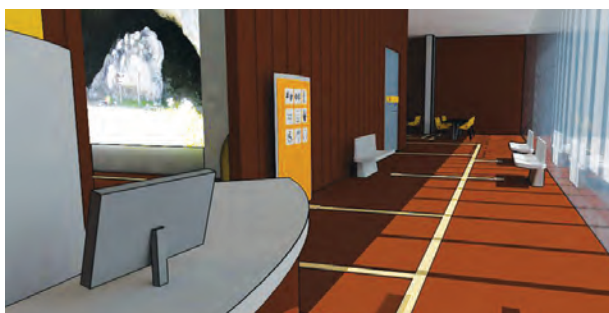
Priloga 15. Bar in trgovina (kotiček s spominki) ob zaključku razstave.

Appendix 15. Café and shop (souvenir corner) at the end of the exhibition.

Priloga 17. Avla, prilagojena osebam na vozičku.

Appendix 17. Hall adapted to wheelchair users.

Priloga 16. Avla s taktilnim vodenjem, recepcijo, klopmi za počitek, prilagojenimi sanitarijami, informacijsko tablo ipd.

Appendix 16. Hall with tactile markings, reception, benches for resting, accessible/disabled toilets, information board etc.

Priloga 18. Sanitarije s taktilnim vodenjem, primernimi označitvami in prilagojene za osebe na vozičku.

Appendix 18. Toilets with tactile and other markings, tailored also to wheelchair users.

Accessibility of archaeological cultural heritage for persons with physical, sensory, mental or intellectual disabilities – Proposed design of an accessible eco-museum of the Potočka zijalka Palaeolithic site (Summary)

The modern humans of the Palaeolithic period were thinking individuals. They were hunters and gatherers. In the harsh ice-age conditions, they depended on vision, hearing, abilities to move and think. These senses and abilities played a prominent role in the artistic expression and spiritual practices, but most importantly, they ensured survival.

Presently, an increasing appreciation of cultural complexities has brought about a complex care for fellow human beings, in which any deficiencies of vision, hearing, movement or cognitive abilities can and should affect neither the quality of life nor the survival of an individual. The modern society of the 21st century promotes a vision of equal opportunities and strives for accessibility, inclusion and universal design. We seek to integrate into society all groups of people, including those with physical, sensory or cognitive disabilities. Our aim is accessibility on all levels and in all areas of life.

Experiencing cultural heritage should be accessible to everyone. Cultural heritage is the foundation of collective memory; it holds tremendous identity and socio-economic potential. However, it cannot and must not be an end in itself! New heritological approaches aim to establish cooperation and partnerships between the experts and the public in the processes of preserving cultural heritage within its original environment (Vidrih Perko 2011, 65–66, 296).

Social inclusion and ensuring accessibility for the general public play a key role in cultural heritage management. They can be fully expressed within the context of the modern museological paradigm that promotes the creation of accessible museums. This represents an environment where all visitors feel included, where attention to diversity is promoted and a better understanding of the diverse needs is fostered. Whereas the old museology and traditional museums focus on collections and objects, the new museology and modern museums are interested in the public, in the complete protection of cultural heritage within its original environment and the importance and roles of museums within society. New museology involves the public and the environment directly, advocating an open museum without physical or symbolic boundaries, in which to emphasize the values of life, look for the meaning of life and provide answers to the crisis of identity of the modern alienated mankind.

It deals with the interpretations and presentations of museum objects.

Projects towards the public rather than the objects themselves

The principles of new museology are implemented within an eco-museum, which in the case of the Potočka zijalka site also seems to be the most appropriate form of museum presentation. The case study builds on the fact that archaeology as a discipline is still largely concentrated on itself and lacks the knowledge on the communication with the public. Hand in hand with the principles of new museology, however, archaeology has an enormous potential and can begin to fulfil its mission, primarily focusing on interpretation, presentation and communication with the public. The proposal of an eco-museum at the Potočka zijalka site corresponds with modern museological concepts and the principle of inclusive modern society. With a substantively and technically adapted setting that complements the overall concept of the eco-museum, it corresponds to the needs of all visitors, including those with impairments of vision, hearing, mobility and cognitive perceptions of the world. It thus paves the way towards an awareness that history belongs to everyone and that the ultimate goal of archaeology is not 'science for science's sake'.

Literatura / References

- ALBREHT, A., P. KRIŠTOF, A. PUČNIK, A. BERA, F. ŽIBERNA 2010, *Prostor za vse. Priročnik za načrtovanje brez ovir v zunanjem javnem prostoru*. Maribor.
- AnSE 2006: *Akcijski načrt Sveta Evrope za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: Izboljšanje kakovosti življenja invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015* (dodatek k Priporočilu št. Rec(2006)5).
- ANTLEJ, K. 2013, *3D-tehnologije kot podpora muzejski razstavi industrijskega oblikovanja*. Doktorska disertacija. Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- ASHWORTH, G. J. 2007, On townscapes, heritages and identities. Paper presented at Institute for advanced Studies Colloquium on Urban-Rural, Lancaster University, January 2007: http://www.lancs.ac.uk/ias/annualprogramme/regionalism/docs/Ashworth_paper.doc (dostop, 10. 9. 2013).
- BEDNARIK, R. G. 1990, On the Cognitive Development of Hominids. – *Man and Environment* 15 (2), 1–17.
- BEDNARIK, R. G. 2013, On the Cognitive Development of Hominids - updated article: <http://home.vicnet.net.au/~auranet/cognit/web/index.html> (dostop, 2. 4. 2013).
- BRAČUN, R. 2006, Primer vključitve slepih in slabovidnih v muzejsko razstavno in vzgojno-izobraževalno dejavnost. – *Defektologica Slovenica* 14 (3), 84–92.
- BRAČUN SOVA, R. 2008a, Umetnost, muzeji in slabovidnost. – *Argo* 51/1, 121–123.
- BRAČUN SOVA, R. 2008b, Slepim in slabovidnim prilagojen voden ogled razstave Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920. – *Rikoss*, 7/3, 10–12.
- BRAČUN SOVA, R., V. VODEB 2010, *Umetnost, kultura, dostopnost - gradivo za udeležence seminarja*, 6. 12. 2010. Maribor.
- BREITENBACH, N. 1991, Afterword. – V/In: *Museums Without Barriers: A new deal for disabled people*, London, 187–191.
- DEKLARACIJA 1975: *Deklaracija o pravicah invalidov*, 1975. – Resolucija Generalne skupščine Združenih narodov št. 3447/XXX z dne 9. 12. 1975.
- DEMŠAR PEČAK, N. 2000, Integracija in (ali) inkluzija oseb s posebnimi potrebami v normalno socialno okolje. – *Socialna pedagogika* 4 (4), 433–442.
- DESVALLÈES, A., F. MAIRESSE 2010, *Key concepts of Museology*. Louvre, Singapur, Auckland, Ningbo.
- DODD, J., R. SANDELL 1998, *Building Bridges. Guidance for Museums and Galleries on Developing New Audiences*. London.
- GALEŠA, M. 1995, *Specialna metodika individualizacije*. Radovljica.
- GSELMAN, V., J. KREŠEVIČ 1982, *Programiranje in projektiranje elementov fizičnega okolja za potrebe in varnost prizadetih in nemočnih oseb v Mariboru*. Maribor.
- HOČEVAR, F. (ur./ed.) 2007, *Praktični vidiki in možnosti e-vključenosti in dostopnosti za invalide, starejše in za osebe z manjšimi možnostmi*. Ljubljana.
- HOPPÁL, M., 2006, Shamanic and/or cognitive evolution. – *Documenta Praehistorica* 33/XXXIII, 229–236.
- JOHNSON, A. G., 2000, *The Blackwell Dictionary of Sociology*, Oxford.
- KALČIČ, M. 2007, Pregled pravic delovnih invalidov na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja. – V/In: B. Kresal et al. (ur./eds.), *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*, Ljubljana.
- KRESAL, B. 2007, Uvodno o ustavni in mednarodni ureditvi. – V/In: B. Kresal et al. (ur./eds.) 2007, *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*, Ljubljana, 13–17.
- KRESAL, B. et al. (ur./eds.) 2007, *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*. Ljubljana.
- KRIVIC, A. 2008, *Čutim, vidim, zmorem. Prostor tudi za slepe in slabovidne*. Ljubljana.
- KUŽNIK, L. 2007, *Interaktivno učno okolje in muzeji za otroke – teoretski model in zasnova*. Doktorska disertacija.

- tacija. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- KUŽNIK, L. 2009, Virtualni svetovi – novi izzivi za muzeje. – *Argo* 52/1–2, 134–138.
- LIPEC STOPAR, M., R. BRAČUN SOVA, V. VODEB 2009, *Dostopen muzej – smernice za dobro prakso*. Ljubljana.
- MAROEVIĆ, I. 1993, *Uvod u muzeologiju*. Zagreb.
- MUSEUMS 1991, *Museums Without Barriers: A new deal for disabled people*. London.
- OTER, M. 2002, *Modeli prilagajanja muzejev slepim in slabovidnim obiskovalcem*. Diplomsko delo. Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- OTER, M. 2006, Nekaj predlogov in sugestij za večjo dostopnost muzejev. – *Argo* 49, 134–137.
- PLESTENJAK, A. 2005, *Archaeology and the Public. A Slovenian Perspective (MA Thesis)*. York.
- PUŠNIK, V. 2003, *Komunikacijske pravice gluhih v Sloveniji*. Diplomsko delo. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
- REBERNIK, N. 2009, *Maribor, slepim in slabovidnim prijazno mesto*. Neobjavljen strokovni elaborat, Maribor.
- REBERNIK, N. 2013, *Potočka zijalka – Pomen vida, sluha, giba in misli za človeka nekoč in danes ter poskus zasnove dostopnega ekomuzeja*. Diplomsko delo. Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- RIVIÉRE, H. G. 1985 The ecomuseum – an evolutive definition. – *Museum* 37, 182–183.
- SANDELL, R. (ur./ed.) 2002, *Museums, Society, Inequality*. Abingdon, New York.
- SENDI, R., I. BIZJAK, N. GORŠIČ, B. KERBLER KEFO, S. MUJKIČ, M. NIKŠIČ B. TOMINC 2008, *Ukrepi za uresničevanje pravic invalidov do dostopa brez ovir*. Končno poročilo. Ljubljana.
- SKEATES, R. 2000, *Debating Archaeological Heritage*. London.
- ŠOLA, T. 2003, *Eseji o muzejima i njihovej teoriji. Prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb.
- ŠTEFANČIČ, M. 2002, *Paleoantropologija, Pregled snovi za študente arheologije*. Neobjavljeno gradivo za študijsko leto 2002/2003. Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- ŠUŠTAR, B. et al. 2007, Pomen izobraževanja slepih in slabovidnih. Razmišljanja ob razstavi „Edina tema je neznanje. Šolstvo in skrb za slepe in slabovidne na Slovenskem“ – *Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* 16/2, 341–350.
- ŠUŠTAR, B., I. KASTELIC, T. WRABER, A. KERMAUNER, T. VOKIČ, Ž. BOSNAR SALIHAGIĆ, R. BRAČUN, V. PERKO, V. KOPORC SEDEJ, Ž. SUŠIČ, M. VOUK, B. GLOBAČNIK, I. KORDIŠ, B. ROVŠNIK, S. POLJAK ISTENIČ 2007, Kaj lahko naredimo muzeji za slepe in slabovidne? Okrogla miza v Slovenskem šolskem muzeju. – *Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* 2, 358–387.
- TABAJ, A. 2007, Konvencija OZN o pravicah invalidov. – V/In: B. Kresal et al. (ur./eds.) 2007, *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*, Ljubljana, 19–26.
- TRBANC, M., R. BOŠKIČ, B. KOBAL, L. RIHTER 2003, *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji - Možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb*. Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
- URŠIČ, C. 2007, Predgovor. – V/In: B. Kresal et al. (ur./eds.) 2007, *Vodnik po pravicah invalidov v slovenski zakonodaji*, Ljubljana, 7–12.
- URŠIČ, C. et al. (ur./ed.) 2008, *Konvencija o pravicah invalidov - Mednarodni sporazum o pravicah invalidov: Lahko berljiv vodnik po konvenciji*. – Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, Ljubljana.
- VEVERKA, J. 1994, *Interpretive Master Planning. The Essential Planning Guide for Interpretive Centers, Parks, Self-Guided Trails, Historic Sites, Zoos, Exhibits and Programs*. Helena.

VIDRIH PERKO, V. 2011, *Muzeologija in arheologija za javnost – muzej Krasa*. Doktorsko delo, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Katedra za muzeologijo.

VITELLI, D. K. 1996, Statements on archaeological ethics from professional organizations. – V/In: K. Vitelli, *Archaeological ethics*, Walnut Creek, 253–265.

VODEB, V., F. ZAKRAJŠEK 2002, *Virtualna in fizična dostopnost funkcionalno oviranih ljudi do muzejev: 1. faza*. Ljubljana.

VOKIĆ, T. 2007, Dostopnost muzejskega učnega okolja za slepe in slabovidne. – *Šolska kronika, zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* 16/2, 351–357.

VOVK, M. 2000, *Načrtovanje in prilagajanje grajenega okolja v korist funkcionalno oviranim ljudem*. Ljubljana.

WELLS, S. 2004, *Odiseja človeštva. Genetsko potovanje človeka od začetkov do danes*. Ljubljana.

ZIMMERMAN, J. L., D. K. VITELLI, J. HOLLOWELL ZIMMER, J. 2003, *Ethical Issues in Archaeology*. Oxford.

ZUPANC, V. 2003, *Oko in vaš vid. Govor vašega otroka iz dneva v mesec*. Maribor.

ŽUPANEK, A. 2008a, Nove vsebine v muzejih in galerijah, Ob mednarodnem letu medkulturnega dialoga. – *Argo* 51/1, 109–114.

ŽUPANEK, B. 2008b, Z arheologijo onkraj meja: rehabilitacijski projekt za mladostnike s posebnimi potrebami. – *Argo* 51/2, 146–148.

Spletni viri / Web sources

Splet 1/Web 1:
ICOM Etični kodeks (slovenska izdaja april 2005):
<http://slovenia.icom.museum/baza-znanja/eticni-kodeks/> (dostop, 21. 8. 2013).

Splet 2/Web 2:
Standardna pravila OZN za izenačevanje možnosti invalidov (Rezolucija GS ZN št. 48/96 z dne 20. 12. 1993), 1993:
<http://www.nsios.si/zakonodaja/2008121113124940/> (dostop, 5. 4. 2013).

Splet 3/Web 3:
Konvencija ZN o pravicah invalidov (61. skupščina GS ZN), 2006. – Generalna skupščina Združenih narodov.
http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi_vzv/konvencija_o_pravicah_invalidov/ (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 4/Web 4:
Malaška deklaracija o invalidih: Razvoj v smeri enakovredne vključenosti invalidov kot državljanov, 2003:
http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Decl%20pol%20Slov%C3%A9nie.pdf in http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/malaga_deklaracija.pdf (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 5/Web 5:
Priporočilo št. Rec(2006)5 o Akcijskem načrtu Sveta Evrope za spodbujanje pravic in polnega sodelovanja invalidov v družbi: Izboljšanje kakovosti življenja invalidov v Evropi v obdobju 2006–2015, 2006:
http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.svetevrope.si%2Fres%2Fdokument%2Fdownload5b46.doc%3Fid%3D%2Fres%2Fdokument%2F.&ei=1XuFUyyADcqLswbco4GQDA&usg=AFQjCNHqNI_eGeiDtukGKkrVmSd6dfY_LQ&sig2=1T9foD_qEXRskUiQh0oafg&bvm=bv.45960087,d.Yms (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 6/Web 6:
Evropska strategija o invalidnosti za obdobje 2010–2020: »Obnovljena zaveza za Evropo brez ovir.«:
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=933&furtherNews=yes> (dostop, 4. 5. 2013).

Splet 7/Web 7:

Ustava Republike Slovenije, 1991 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št.33I/1991: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 8/Web 8:

Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI), 2010 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št. 94/2010; 50/2014: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4342> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 9/Web 9:

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1), 2004 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št. 102/2004: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3490> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 10/Web 10:

Pravilnik o zahtevah za zagotavljanje neoviranega dostopa, vstopa in uporabe objektov v javni rabi ter večstanovanjskih stavb, 2003 (2009). – *Uradni list RS*, št. 97/2003, 77/2009: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV4067> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 11/Web 11:

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (ZUSZJ), 2002. – *Uradni list RS*, št. 96/2002: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1713> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 12/Web 12:

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1), 2008 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št.16/2008; 123/2008; 90/2012; 111/2013: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 13/Web 13:

Zakonu o invalidskem in pokojninskem zavarovanju (ZPIZ-2), 2012 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št. 96/2012: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201296&stevilka=3693> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 14/Web 14:

Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI), 2007 (s spremembami in dopolnitvami). – *Uradni list RS*, št. 16/2007; 87/2011: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3841> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 15/Web 15:

Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (ZDVDTP). – *Uradni list RS*, št. 41/1983: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1866> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 16/Web 16:

Slovar slovenskega knjižnega jezika – SSKJ na spletu: http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=integracija&hs=1 (dostop, 20. 8. 2013).

Splet 17/Web 17:

Rezolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017, 27. 11. 2013. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo: <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Drugo/novice/NET.NPK.pdf> (dostop, 18. 11. 2014).

Splet 18/Web 18:

Kognitivna znanost: Uvod. <http://www2.ijs.si/~mezi/kogniuvod.html> (dostop, 19. 8. 2013).